

Kinderopvang

INSPIREREND BETROUWBAAR PRAKTISCH

1/2

JANUARI/
FEBRUARI 2016

NIEUWE COLUMN

**MARK THE
MANNY**

DOSSIER

VVE

**VLUCHTELINGEN-
KINDEREN** OVER DE
VLOER

KINDEROPVANGTOTAAL.NL



Wat zou
u doen met
10 extra
vrijwilligers?

Doe mee met de grootste vrijwilligersactie
van ons land. Meld snel de klussen van uw
organisatie aan op nldoet.nl

NLdoet. 11 en 12 maart 2016.



partner van NLdoet

Oranje Fonds

voor sociale initiatieven



Brengt ons bij elkaar.

18



12



22



VVE, weg ermee?

Eind vorig jaar kwam hoogleraar Ruben Fukkink met een stevige boodschap: VVE werkt niet. Hij had vijftien jaar onderzoek naar de effecten van voor- en vroegschoolse educatie doorgeploegd, en vond nergens langetermijneffecten. Zijn boodschap: het effect van VVE is nul; laten we iets anders gaan

doen. Overigens was het goede nieuws dat reguliere kinderopvang en peuterspeelzalen het net zo goed doen als VVE -groepen. Hoe dan ook, de boodschap kwam hard aan. Veel VVE -leidsters zullen zich vertwijfeld hebben afgevraagd: doen we dit allemaal voor niets? Het antwoord is: nee, jullie doen het niet voor niets. Jullie geven peuters een goede basis. Maar... jullie doen het niet beter dan de collega's op een gewoon kinderdagverblijf. Vanuit het Rijk wordt er jaarlijks naar schatting een half miljard euro uitgegeven aan VVE. Moeten we daar dan maar mee stoppen? Veel mensen, zoals Ruben Fukkink en andere wetenschappers, vinden inderdaad dat het geld voor de ontwikkeling van jonge kinderen op een andere manier besteed moet worden. Geen scheiding meer tussen 'doelgroepkinderen' en gewone kinderen. Maar één betaalbare voorziening voor alle kinderen, ongeacht of ze achterstanden hebben, werkende of werkloze ouders. Ik vind dat persoonlijk wel een goed plan. Maar staatssecretaris Sander Dekker, die over de VVE -miljoenen gaat, is nog niet overtuigd. Hij vindt het te vroeg om al te stoppen met VVE, want volgens hem zijn er wél effecten aangetoond. Afijn, het laatste woord over VVE is nog niet lang gezegd. Dus daarom dit nummer een VVE -dossier. Ben je weer helemaal bij.

Marika Vroom hoofdredacteur Kinderopvang
marika.vroom@reedbusiness.nl, [@marikavroom](#)

Kinderopvang

INHOUD

4 Kort en krachtig

8 Hoe vrij mag spel zijn? Deskundigen over vrij spel versus verrijking

11 Dit willen wij Ouders aan het woord

12 Dossier VVE

17 Vijf tips over nieuwe regels in 2016

18 Vluchtelingenkinderen opvangen

22 Mark the Manny Maak kennis met onze nieuwe columnist!

24 Column Mark

25 Gespot

26 Een dag bij Mondomijn Integraal kindcentrum in de praktijk

29 Recensie De lastige kleuter

30 Nieuw: Mijn geluksmomentje

31 Mijn locatie Janice Stoc (44) van Kindergarden

32 Opbrengstgericht werken Opleiding van de CED-Groep

34 Kids Actief Plastic fantastic

37 Kinderboeken

38 Nieuw: Kids Actief 8+

39 Column Dorien Het regent!

Ministerie ziet wel effect VVE

Na een analyse van 21 onderzoeken concludeerde Ruben Fukkink, hoogleraar Kinderopvang, dat VVE geen effect heeft op de ontwikkeling van kinderen. Zijn advies én dat van andere experts: stop met VVE in de huidige vorm. Maar het ministerie van Onderwijs vindt het te vroeg voor deze conclusie en stelt: 'Uit internationaal onderzoek blijkt dat VVE wel degelijk een positief effect heeft op zowel de cognitieve als de sociaal-emotionele ontwikkeling.' Over het effect in Nederland valt wat het ministerie betreft nog niks te zeggen. Daarvoor is eerst langlopend onderzoek nodig waarin kinderen echt goed worden gevolgd. 'In 2009 is OCW daarom begonnen met het pre-COOL-onderzoek. Uit de eerste gegevens van dit enige langlopende onderzoek blijkt dat er positieve effecten zijn van educatieve kwaliteit en gerichte aandacht voor taalontwikkeling in de groepen met VVE-programma's.'

Reacties van lezers



L.W.C. Tavecchio: 'Een te verwachten reactie van het ministerie. Immers, erkenning van de resultaten van het onderzoek van Fukkink en Oostdam zou tevens erkenning van het failliet van 12 jaar VVE inhouden. Dus wordt het onderzoek terzijde geschoven en gaat men gewoon verder op de verkeerde weg.'



Dinny Wissink-Thepas: '21 onderzoeken is toch wel genoeg zou je denken en Ruben Fukkink is toch niet zomaar iemand. Jammer die reactie van het Ministerie. Jammer van al het geld.'



Joeri van der Tas: 'Het gaat niet om de VVE. Het gaat om het idee op zich dat faalt. Dus wat je ook probeert of welke middelen je ook gebruikt het zal en gaat ALTIJD falen.'

KIJKJE OVER DE GRENS WAT KUNNEN WIJ LEREN VAN... FRANKRIJK?

Ed Hoekstra en Yvette Vervoort gingen met Childcare International op werkbezoek in Lille: 'Daar bestaan ruimten met een betaalde medewerker waar gastouders en de hun toevertrouwde kinderen worden ontvangen. Op speciale ochtenden worden ontwikkelingsactiviteiten aangeboden aan kinderen maar ook trainingen en reflectie aan gastouders. Het is de plek waar ouders en gastouders terecht kunnen met allerlei vragen over de opvoeding en ontwikkeling van kinderen. Vooral deze voorziening vonden we zeer aantrekkelijk en goed voor de kwaliteit van de gastouderopvang.'

SCHAAPJES TELLEN



De natuur speelt een grote rol in de dagelijkse gang van zaken bij agrarisch en kleinschalig kinderdagverblijf Het Stokpaardje in Castricum. Er wordt veel buiten gespeeld en bewogen. En zijn de kinderen even binnen? Dan is de natuur altijd dichtbij, zoals op deze groep waar de kinderen vanuit de groepsruimte naar de dieren kunnen kijken!

'WIJ DOEN SAMEN' ... met een evenementenbureau!



Foto: ANP Xtra, Roos Koole

'Evenementenbureau de Doe-Fabriek gebruikt onze ruimtes en in ruil daarvoor krijgen onze kinderen workshops.' Aan het woord is Daniëlle de Goederen, locatiehoofd bij Koningskind Apeldoorn-Centrum.

Family Sunday

'Het begon met een Family Sunday: de Doe Fabriek organiseerde deze middagen met allerlei leuke activiteiten voor het hele gezin. Door omstandigheden is daar helaas de klad in gekomen.'

Feestjes

'Nu organiseert de Doe-Fabriek gemiddeld twee keer per maand een feestje in een

ruimte van ons. Het evenementenbureau betaalt geen huur voor de ruimte, maar doet er op een andere manier wat voor terug. Als een soort van tegenprestatie organiseren ze workshops voor onze bso-kinderen.'

Workshops

'De workshops zijn meestal gerelateerd aan een thema. Er wordt telkens creatief geknutseld en vaak culinair geëxperimenteerd. Zo zijn er al mooie chocoladefiguurtjes gemaakt en verse patatjes gebakken. En de limonadefontein valt letterlijk en figuurlijk altijd in de smaak.'

TIPS? WERK JIJ OP EEN BIJZONDERE MANIER SAMEN MET ANDERE ORGANISATIES? DEEL HET MET & MAIL HET NAAR [KINDEROPVANG@REEDBUSINESS.NL](mailto:kinderopvang@reedbusiness.nl), EN VERMELD DAARBIJ WIJ DOEN HET SAMEN!

Speciaal

'De deelnemers vinden het altijd super dat ze mee mogen doen, vooral als ze een knutsel mee naar huis mogen nemen. De samenwerking tussen Koningskind en de Doe-Fabriek levert voor beide partijen iets positiefs op. En het belangrijkste: onze kinderen beleven er heel veel plezier aan!'

Te lezen op

KINDEROPVANGTOTAAL.NL

- Afstand bedspijltjes kleiner in 2016
- 'Pas op voor wildgroei in de kinderopvang'
- Betere gastouderopvang door minder familie-opvang
- Goedkope dagopvang stimuleert arbeidsparticipatie
- 'Pm'ers moeten aan de bel trekken'
- Steeds minder kleuters zijn zindelijk
- Taal- en interactiesubsidie ook voor peuterspeelzalen
- 'Leg wakkere baby's vaker op hun buik'
- 'Vervangen vrijwilligers kost 10 miljoen euro'
- Meer mannen in kinderopvang
geen overheidstaak



Niet 100 maar 200 miljoen extra in 2017

Nu het Belastingplan ook in de Eerste Kamer op een meerderheid afstevent, kan de kinderopvangbranche in 2017 rekenen op een extra investering van 200 miljoen euro.

Dat is twee keer meer dan waar eerder over is gesproken. In de onderhandelingen rond het Belastingplan 2016 werd al gesproken over een budget van 100 miljoen euro extra voor kinderopvang. Vanwege de vertraging kan dit bedrag niet meer in 2016 worden ingezet en komt daarom bovenop de al beloofde 100 miljoen euro in 2017. Tel daarbij de structurele bijdrage van 290 miljoen euro voor kinderopvangtoeslag en 60 miljoen euro voor peuters en dan komt de totale investering in 2017 uit op 490 miljoen euro.

De verwachting is dat kinderopvang vanaf 2017 weer goedkoper voor ouders wordt. In 2016 gaan gezinnen er ook al flink op vooruit. De toeslag voor alle ouders stijgt volgend jaar met 5,8 procent: ongeveer 100 euro per maand per gezin.

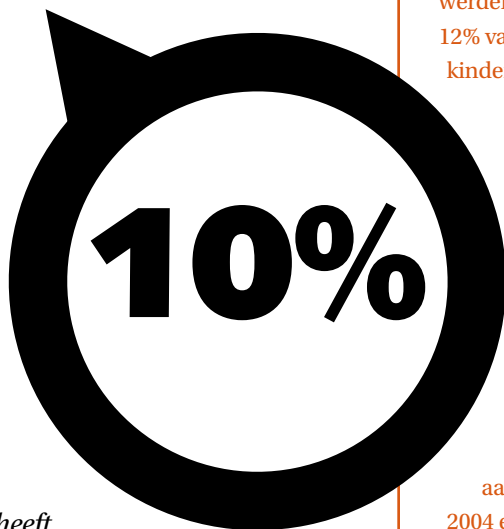
Veel steun voor brandbrief FNV

Bijna 9000 medewerkers in de kinderopvang ondertekenden een brandbrief van FNV Zorg en Welzijn. Zij maken zich zorgen over de kwaliteit van de sector. De brief gaat over het voorstel van minister Asscher voor wetswijzigingen. 'Als deze wijzigingen worden doorgevoerd, heeft dit consequenties voor de kwaliteit, toegankelijkheid en beschikbaarheid van de kinderopvang', zegt Ilse van der Weiden, bestuurder van FNV Zorg en Welzijn. Directeur-generaal Marcelis Boereboom nam namens de minister de handtekeningen in ontvangst.

KORT EN KRACHTIG

... van de kinderen van 6 jaar plast in bed. In 2010 had ruim 10% van de Nederlandse kinderen van 6 jaar last van bedplassen (enuresis). Dit percentage neemt af met de leeftijd. Bij kinderen van 8 tot 11 heeft nog 5,5% last van bedplassen.

En hoewel het minder bekend is, plast één op de tweehonderd volwassen ook nog altijd in bed.



Kind & Onderzoek

1. Kinderen met hond minder bang > Een hond als huisdier zorgt ervoor dat een kind minder angstig is. Dat blijkt uit recent onderzoek van National Institute of Nursing Research. In totaal werden 643 kinderen bestudeerd. De onderzoekers ontdekten dat 12% van de kinderen mét een hond angst ervaart. Bij de hondloze kinderen is dit percentage aanzienlijk hoger: 21%.

2. Religie maakt kinderen niet socialer > Kinderen die religieus worden opgevoed, zijn egoïstischer. Dit ontdekten onderzoekers van de Universiteit van Chicago. Zij onderzochten bij 1100 kinderen (5-12 jaar) hoe ze over anderen dachten, of ze stickers wilden delen en hoe ze dachten over straffen. Kinderen uit christelijke en islamitische gezinnen scoorden op alle onderdelen minder sociaal dan kinderen zonder religie.

3. Kinderen groeien steeds vaker op in de bijstand > Het aantal kinderen dat opgroeit in een bijstandsgezin nam tussen 2004 en 2009 af, maar de laatste jaren groeit het weer fors. In 2014 ging het om 1 op de 15 kinderen: in totaal 223.000. Kinderen in bijstandsgezinnen gaan minder vaak naar sport- of muzieklés en gaan er ook minder vaak een dagje op uit.

VRAAG HET DE PEDAGOOG

IN DEZE RUBRIEK GEVEN DE PEDAGOGEN MARIEKE GRIJPKINK EN ANNEMIEK WAAGE ANTWOORD OP VRAGEN UIT DE PRAKTIJK. OOK EEN VRAAG? MAIL DEZE NAAR [KINDEROPVANG@REEDBUSINESS.NL](mailto:kinderopvang@reedbusiness.nl) ONDER VERMELDING VAN 'VRAAG HET DE PEDAGOOG'.

VRAAG

Liselle: 'Igor wordt over een paar maanden vier jaar. En, zoals zoveel oudste peuters vindt hij het niet meer leuk op de groep. Zijn moeder vertelt dat hij niet meer naar het kinderdagverblijf wil. Hij lijkt hier te zijn uitgespeeld.'

ANTWOORD

Beste Liselle,
Igor is dus toe is aan een volgende stap: de basisschool. Toch is dat een kunstmatige scheiding. In veel landen gaan kinderen met drie jaar al naar 'school', of pas met vijf jaar. Kortom, het systeem maakt dat kinderen met een plotselinge overgang te maken hebben. Aan ons de eer om kinderen tot die leeftijd te bieden wat ze nodig heb-

ben, waardoor ze zich optimaal kunnen ontwikkelen. Hetzelfde zie je vaak af bij de oudste dreumesen in horizontale groepen. Het ligt niet aan het kind dat een bepaalde leeftijd bereikt, maar aan ons aanbod. Het klinkt misschien wat recht door zee, maar Igor geeft eigenlijk goed aan dat hij wat anders nodig heeft, maar wat? Het is een goed idee om een keer te gaan kijken in een kleuterklas, zodat je kunt zien welke mogelijkheden er zijn om de oudste peuters op jouw groep verder te begeleiden in hun ontwikkeling. Zie het als een uitdaging om de oudste peuters een ander aanbod te bieden. Denk bijvoorbeeld aan het doen van 'werkjes'. Dit is positief bedoeld hoor, oudste peuters vinden het fijn om al met een opdrachtje te werken, denk aan

sorteren, het bouwen aan de hoogste toren, bladeren in een zak doen. Ook kun je een simpel gezelschapsspel met ze spelen. Vaak worden alle peuters op dezelfde manier aangesproken, maar de oudste peuters verdienen een ander gesprek, andere vragen, meer complex taalgebruik. Zo blijf je ze uitdagen. Kleuters zijn echte onderzoekers, ze willen alles weten: waarom, waarom, waarom? Maak daar gebruik van in je speelgoedaanbod. Misschien kunnen ze iets uit elkaar halen, iets repareren. Mogelijkheden te over met kosteloos en/of natuurlijke materialen! Ik denk dat uiteindelijk je hele groep ervan profiteert!

Marieke Grijpink

3 VRAGEN AAN...

Onlangs ontdekten onderzoekers van het Universitair Medisch Centrum in Canada dat baby's rustiger worden van een volwassene die tegen ze zingt dan van een volwassene die tegen ze praat. Waarom is zingen beter dan praten? Drie vragen aan zangpedagoge Hilleke Nestelaar.

'Zingen is essentieel voor mensen'

Hoe komt het dat baby's beter reageren op zingen dan praten?
'Pasgeboren baby's hebben een aangeboren gevoeligheid voor zang, muziek en ritme. Het muzikale geheugen wordt al aangelegd als een kindje zeven maanden in de buik zit. Het herkent dan al de stem van de moeder – zeker als ze een melodieuze stem heeft – en niet veel later ook die van de vader. Een pasgeboren baby slaat allerlei klanken en ritmes op, terwijl het geheugen voor spraak pas 'klaar' is aan het eind van het eerste levensjaar.'

Waarom is zingen goed voor baby's?
'Door voor een baby te zingen kun je onmiddellijk contact maken. Toen mijn kleinzoon werd geboren, mocht ik hem in m'n armen houden. Ik zing altijd, dus ik zat allang te piepen voordat ik het zelf in de gaten had. 'Nanana..', steeds hoger. En ineens zag ik dat nekje helemaal strekken. Zijn oogjes gingen open, en zolang ik klanken bleef maken bleef hij geïnteresseerd. Ik ben van mening dat zingen essentieel is voor mensen, net zoals huilen, lachen en andere gevoelsuitingen. Door samen te zingen, geef je kindjes meteen het gevoel dat ze erbij horen. Dat wordt niet genoeg onderkend, ook niet in de kinderopvang.'

Hoe kun je als pm'er meer aandacht geven aan zingen?
'Je kunt klankliedjes zoeken, zoals Osewiesewose: baby's slaan ritmische patronen en klankjes heel snel op. En bij het verschonen kun je bijvoorbeeld de geluidjes herhalen die het kindje zelf maakt. Dan zeg je: 'Hallo!' en kijk je wat die ogen doen. Dan zegt zo'n kindje: 'Uh..' en dan zeg jij ook: 'Uh..' En dat herhaal je dan een toonje hoger. Als het kindje dan reageert, voel je dat je echt communiceert. Lukt het niet meteen? Gewoon blijven herhalen en geduld hebben!'

Hilleke Nestelaar is zangpedagoge. Vanuit Zangwerkplaats geeft zij o.a. cursussen aan leidsters in de kinderopvang.
www.zangwerkplaats.nl

Panelvraag

HEB JIJ NOG VERTROUWEN IN HET EFFECT VAN VVE NA DE CONCLUSIE DAT HET NIET WERKT?



TRUDY BAGGERMAN WERKT BIJ VILLA KAKELBONT KINDERZORG IN HET DRENTSE ZEIJEN, PEIZE EN HOOGEZAND (KINDERDAGVERBLIJF, PEUTEROPVANG EN BSO).

'VVE is niet heilig, maar alles helpt. Wanneer kinderen in een omgeving spelen waar de Nederlandse taal wordt gesproken, dan zit daar al een leerelement in. Ze leren de taal spelenderwijs van kinderen en volwassenen die deze taal toepassen. VVE zal daar zeker een bijdrage in leveren, maar of het zonder VVE slechter is?

'De conclusie dat 'VVE niet werkt' vind ik kort door de bocht. Het is een goede methode om doordacht en gestructureerd te werken aan de ontwikkeling van kinderen. Om zo'n methode goed te kunnen gebruiken moeten organisaties voldoende tijd krijgen voor in- en uitvoering tijdens dagelijkse werkzaamheden. Door bijscholing en zelfreflectie krijgen pm'ers handvatten om steeds iets beter te worden. Een betrouwbare overheid is een voorwaarde om hier als kinderopvangorganisatie een stabiele factor in te kunnen zijn.'



MARGRIET LEENTJENS IS SAMEN MET PATRICIA EIGENAAR VAN KINDEROPVANGORGANISATIE HET WOLDKASTEEL IN TUK EN STEENWIJKERWOLD.



'Een voortraject voor de basisschool vind ik bijzonder belangrijk, om daar niet meteen met grote achterstanden te starten. VVE biedt dat traject op een gestructureerde manier aan. Het mooiste zou zijn als alle peuters dit traject verplicht gingen volgen. Peuterwerk biedt het programma en het is ook te combineren met kinderopvang als het kinderen van dezelfde leeftijd betreft. In een spilvoorziening kun je het daarnaast nog mooier laten aansluiten bij de manier waarop de school werkt.'

JACQUELINE BUTTI IS PEDAGOGISCH MEDEWERKER BIJ EEN BSO-GROEP VAN KOREIN KINDERPLEIN IN EINDHOVEN.



PRE-COOL: 'VERRIJKING VAN HET SPEL LEVERT VEEL MEER OP'

HOE VRIJ MAG VRIJ SPEL ZIJN?

Is totaal vrij spel de grootste uitdaging voor de ontwikkeling van het kind of bereik je meer als je meespeelt en begeleidt? De eerste resultaten van het Pre-COOL-onderzoek zijn duidelijk: door het spel te verrijken, wordt het kind beter gestimuleerd en krijgt het een grotere woordenschat. Maar over de verrijking van spel denkt niet iedereen hetzelfde. Mening en tips.

TEKST **CARLA OVERDUIN** FOTO'S **TON C. KROON**

Pre-COOL is een onderzoek naar de effecten van kinderopvang en VVE. Er zijn diverse organisaties bij betrokken, zoals de Universiteit Utrecht en het Kohnstamm Instituut. Het onderzoek loopt nog, maar de uitkomsten zijn helder, zegt **Annemiek Veen van het Kohnstamm Instituut**. Er werd onder andere geobserveerd in 276 kinderopvanggroepen. 'We hebben gevonden dat de hele dag vrij spelen zonder begeleiding in een kinderopvanggroep niet veel doet voor een kind op het gebied van woordenschat en aandacht (kan het kind zich concentreren, red.). Met een gerichte spelaanpak met begeleiding bereik je veel

meer. Je hoeft niet met kinderen in een kring te gaan zitten en plaatjes aan te wijzen, maar speel bijvoorbeeld samen in kleine groepjes, bouw samen ergens aan en praat met het kind. Stel open vragen over kleur, vorm, functie, gewicht. Daag het kind uit, laat het zelf formuleren en ondersteun met ideeën en begrippen.' Vooral voor kinderen met een achterstand in de ontwikkeling betekent vrij spelen zonder begeleiding volgens de onderzoekers onvoldoende taalinput. Veen: 'Dat is natuurlijk geen verrassing, want dat is de gedachte achter voor- en vroegschoolse educatie. Gericht en actief met kinderen aan de slag.'

Nul komma nul

Niet iedereen is het echter eens met deze conclusie. **Orthopedagoog Sienneke Goorhuis** zegt hierover: 'VVE is gewoon mislukt. Hoogleraar Ruben Fukkink heeft net 21 studies over 15 jaar op een rij gezet en trekt de conclusie dat VVE nul resultaat oplevert.' Goorhuis is een bekend voorstander van ontwikkeling door vrij spel. 'Een kind ontwikkelt zich in de eerste zes jaar van binnen-uit. Dat zit ingebouwd in de hardware van ons brein. Laat dat proces dan ook van binnen gebeuren. Zorg voor een veilige omgeving en geef kinderen zelf de gelegenheid om zich middels spel te ontwikkelen.'

*'Kinderen kunnen zelf prima voluit spelen;
het zijn enorme leermachines'*

De Pre-COOL-onderzoekers denken daar anders over. Volgens Annemiek Veen kan er veel worden verbeterd in de kinderopvang. 'Qua sociaal-emotionele ontwikkeling zit het wel redelijk goed. Pedagogisch medewerkers zijn sensitief en bieden veiligheid. Maar vooral als het gaat om de stimulering van andere ontwikkelingsgebieden kan het veel beter. De stimulering van taal- en cognitieve ontwikkeling kan veel actiever, ook in kindercentra die met VVE werken. De peuterspeelzalen scoren wel iets hoger op dit punt.'

Video-opnames

Pauline Slot (Universiteit Utrecht) is op het Pre-COOL-onderzoek gepromoveerd. 'Onze conclusie is dat ronddwalende kinderen die tijdens vrij spel niets doen, minder interacties hebben en daardoor minder hun woordenschat ontwikkelen. Tegelijkertijd zien we dat hoge emotionele betrokkenheid, dus aandacht en sensitiviteit, taalontwikkeling stimuleren. Naast de observaties in

de groepen, hebben we verdiepend onderzoek gedaan met video-opnames in 37 groepen. Hierbij reikten we de pedagogisch medewerker materialen aan met de opdracht: doe wat je normaal doet met de kinderen. Daarbij zie je duidelijk kwaliteitsverschillen. Sommigen kijken toe, anderen zijn heel actief betrokken bij het spel. We merken dat kinderen, als zij door pedagogisch medewerkers worden gestimuleerd tijdens spel, hun zelfregulatie verbeteren. Dat betekent dat ze doelgericht gedrag kunnen laten zien en hun emoties kunnen reguleren. Spel van hoge kwaliteit, complex fantasiespel met input van de leidster, levert duidelijk een bijdrage aan de ontwikkeling van kinderen.'

Orthopedagoog Goorhuis gelooft niet in die actieve inmenging. 'Je kunt een kind uitdagen tot spel, maar je moet dat breed zien, je richten op fantasie en het ontdekken van de wereld. Je hoeft niet zelf mee te doen. We willen ons er voortdurend mee bemoeien. Als je een uitdagende leeromgeving biedt met spelmaterialen dat past bij de ontwikkelingsfase, kunnen kinderen echter zelf prima voluit spelen. Kinderen zijn enorme leermachines. Alleen als een kind afhaakt, kun je ondersteuning bieden, maar liefst zo min mogelijk, onder het motto: hoe weinig is genoeg?' >



WAT IS PRE-COOL?

Het onderzoek Pre-COOL brengt de effecten in kaart van kinderopvang en VVE op de ontwikkeling van kinderen. Het onderzoek begon in 2010 en volgt twee groepen (tweejarigen en vierjarigen) tot het einde van de basisschool. Bij de tweejarigen is een nulmeting gedaan naar hun taal-, cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling en een test na een jaar. Bij deze eerste meting waren ruim 3.000 kinderen in 276 peuterspeelzaal- en kinderopvanggroepen betrokken. Van de meeste van deze kinderen worden in het basisonderwijs ontwikkelingsgegevens verzameld (zoals scores op CITO-toetsen), om hun ontwikkeling verder te kunnen volgen.

SPEL VERRIJKEN: ZO DOE JE DAT:

- Speel in kleine groepen.
- Speel zelf mee en voer gesprekken met veel open vragen.
- Zet kinderen met je vragen, materialen en aanwijzingen aan het denken.
- Zorg voor een uitdagende en stimulerende leeromgeving (speelgoed op ooghoogte, verrassende materialen, natuur).
- Observeer welk kind extra aandacht nodig heeft en voer daarmee gesprekken.
- Geef routinemomenten (eten bereiden, eten, verschonen) betekenis: benoem wat je doet, stel vragen, tel, vergelijk kleuren en maten.

Kleine groepjes

De aanpak die de Pre-COOL-onderzoekers bepleiten met spelverrijking en meer begeleiding vergt best veel van de pedagogisch medewerker. Tijd, aandacht, werken met kleine groepjes. Is dat wel haalbaar? Annemiek Veen: 'Qua ratio moet het goed kunnen, we hebben ook voorbeelden gezien van peuterspeelzalen en kindercentra waar het echt heel goed gebeurt. Maar je kunt inderdaad niet achterover leunen in je stoel, je bent veel bezig met de kinderen. Je moet ook altijd goed monitoren welke kinderen extra aandacht nodig hebben. Soms zijn enkele kinderen prima zelfstandig aan het spelen en kun je je tijd gebruiken om één kind wat extra taalaandacht te geven door een gesprek te voeren tijdens het spel. Pedagogisch medewerkers kunnen dit allemaal prima, mits ze ervoor getraind worden en regelmatig feedback krijgen van hun leidinggevende.'

Spelstimuleringsprogramma

Volgens **Marlies Greve van spelstimuleringsprogramma De Droomvogel** ligt de waarheid bij de keuze tussen begeleid of vrij spel in het midden. 'De tendens is dat de kwaliteit van het fantasiespel afneemt. Er is te weinig aandacht voor spelen, er worden vaak digitale materialen ingezet en het aantal zorgkinderen groeit. Daarom is spelstimulering is niet alleen bedoeld om de executieve functies te trainen of taal te stimuleren, maar vooral om het vrije spel rijker en gevarieerder te maken.' Haar tips:

- Ontdek als beroepsopvoeder zelf weer hoe leuk spelen is. Stimuleer de kinderlijke fantasie en sluit er op aan. Bied vervolgens tijd en ruimte voor vrij spel.
- Verrijk de speelomgeving: reduceer speelgoed en bied open speel materiaal, zoals kartonnen dozen, kleden en blokken, om de fantasie te prikkelen.

PUNTJE VAN PONT



Ontwikkelingspsycholoog Steven Pont geeft elke maand zijn visie bij een van de pedagogische artikelen in Kinderopvang. Daarbij formuleert hij steeds een vraag of opdracht om je uit te nodigen tot verdieping op het onderwerp. Leuk voor tijdens de teamvergadering!

Of of/of en en/en

Heel veel discussies die over pedagogische onderwerpen gaan voltrekken zich in de sfeer van een keuze: moet je nou dit doen of moet je nou dat doen? Laten we dat voor nu maar even het of/of-denken van de pedagogiek noemen. De ene keuze sluit dan dus de andere uit, want als je het ene doet, doe je *dús* het andere niet. Simpel.

Maar zo simpel is de pedagogische wereld niet. Gelukkig maar. Als je dus de of/of-vraag krijgt, vraag ik je om eerst eens te onderzoeken wat een en/en-antwoord je op zou kunnen leveren. De vraag is dan dus bijvoorbeeld niet *óf* gestructureerd spel *óf* ongestructureerd spel, maar waarom niet allebei? In het leven ligt het antwoord immers zelden in de uitersten, dus waarom zou het in de pedagogiek dan helemaal anders zijn? Ook hierboven geldt dus, op een of/of-vraag kan heel best een en/en-antwoord uitkomst bieden. Sterker nog, het verstevigt je pedagogiek alleen maar. Het is dus niet een compromis, het is noodzaak!

Ik zou jullie als team dus eens willen vragen hier wat reflecties op te hebben, dus juist ter verruiming van jullie pedagogisch aanbod. Waar kom je nog meer of/of-vragen tegen waarop je best een en/en-antwoord zou kunnen geven? Veel plezier! <

- Ga gericht en actief aan de slag met taalzwakke kinderen of kinderen die moeite hebben om (samen) te spelen. Bied spelpraktijk, taal en structuur om hen te helpen hun spelwerkelijkheid vorm te geven.
- Onderbreek niet het spel om een gesprekje te voeren. Bied taal aan binnen de betekenisvolle context van het spel.
- Kind als mediator: koppel een kind dat moeite heeft met spelen aan een kind met een rijke spelphantasie. <



DIT *willen wij*

ouders aan het woord

tekst en foto **CARLA OVERDUIN**

*Ilse Geverink (35) met Diede (2).
Kinderopvang: Kindergarden in Oegst-
geest. Maandkosten voor 1 dag per
week: € 341, € 176 kinderopvangtoeslag.*

Werk

'Ik werk drie dagen als bedrijfsjournalist, mijn man André (44) vier dagen in de bloemenhandel. Diede gaat één dag per week naar mijn zus en is één dag bij Kindergarden. We kiezen voor kinderopvang vanwege het werk, maar het biedt echt meerwaarde. Hij leert zoveel. Hij heeft geen broertjes en zusjes en heeft hier veel interactie met anderen. Het is ook goed dat hij zich leert aanpassen aan andere regels en structuren. Ik denk dat hij zo een stabiel jochie wordt.'

Verwachtingen

'Dat hij gezond eten en drinken krijgt en vooral een aai over zijn bol of een knuffel als hij dat nodig heeft. Daar voldoet

Kindergarden helemaal aan. Tussen de middag krijgt Diede een biologische, warme maaltijd en zelfs als het hier druk is, is er aandacht voor hem.'

Waarom Kindergarden?

'Dit is een prachtlocatie in een oud nonnenklooster en de personeelsbezetting is heel constant; locatiemanager Liesbeth is hier al 15 jaar. Dat spreekt ons aan. Vandaag is het hier druk met de klusjesman en de kapster, maar normaal is het heel sereen. De sfeer valt echt als een warme deken over je heen.'

Leukste activiteit

'De dagelijkse ochtendgym. De kinderen bewegen op een verhaal, dansen en doen cooling down-oefeningen. Als ik dan zo'n fotootje zie op mijn ouder-app, word ik blij.'

Oudercommissie

'Ik vind het belangrijk om een kritische, maar positieve stem te laten horen, waar-
bij je verder kijkt dan je eigen gezin.'

Nog betaalbaar?

'In januari gaat het tarief weer iets omhoog, maar het is het gewoon waard. Ik kan werken zonder me zorgen te maken, daar wil ik voor betalen.'

WENS

'In de tijd dat het minder goed ging in de kinderopvang, kon je heel makkelijk dagen ruilen. Dat is nu minder. Begrijpelijk, maar een soepeler ruilbereid zou voor ons ouders heel prettig zijn.'

ANTWOORD

Locatiemanager Liesbeth Schelvis: 'Een paar jaar geleden hadden we tijdelijk op alle groepen op alle dagen ruimte. Handig voor ouders, maar niet gezond voor ons bedrijf. Nu we weer vol zitten, kunnen we minder flexibel zijn. We zoeken altijd naar een oplossing, maar die vinden we helaas niet voor elke aanvraag.'



Ans Bouter: 'VVE heeft vooral effect als ouders sterk betrokken zijn en thuis ook aan ontwikkelingsstimulering doen.'



VVE IN DE Kinderopvang

Vroeg- en voorschoolse educatie (VVE) staat in het middelpunt van de belangstelling: in de kinderopvang en daarbuiten. De constatering dat er geen effect is op de ontwikkeling van kinderen kwam hard aan. Maar VVE is meer dan educatie. In dit dossier aandacht voor de discussie over VVE, de programma's en vooral: VVE in de dagelijkse praktijk.

TEKST **MARIANNE VELSINK** FOTO'S **ISTOCK**

VVE-programma's op een rij

Als je gaat beginnen aan vroeg- en voorschoolse educatie zie je door de bomen het bos bijna niet meer. Wat zijn de belangrijkste en meest gebruikte VVE-programma's in de kinderopvang en het peuterspeelzaalwerk? Een overzicht.

- **Doe meer met Bas** – Voor kinderen van 2,5-6 jaar. Specifieke aandacht voor taal en rekenen. Het programma is opgebouwd rond acht thema's met spelactiviteiten voor vier tot zes weken. Kinderen die extra aandacht nodig hebben krijgen ondersteuning via tutoring.
- **Kaleidoscoop** – Voor kinderen van 2,5-6 jaar. Het programma is afgeleid van het Amerikaanse High/Scope-programma en gaat uit van de mogelijkheden, de motivatie en het eigen initiatief van kinderen. Actief leren is de kern van Kaleidoscoop. Het doel: de onderwijskansen van kinderen in achterstandssituaties vergroten.
- **Peuterplein en Kleuterplein** – Voor kinderen van 0-6 jaar. Een programma met veel aandacht voor taal, lezen en woordenschat. Opgebouwd rond acht (Peuterplein) of zestien thema's (Kleuterplein) van ieder drie à vier weken.
- **Piramide** – Erkend voor de doelgroep van 2,5-6 jaar, vooral voor kinderen die extra steun nodig hebben. De kinderen worden gestimuleerd door een combinatie van spelen, werken en leren en bij behoefte tutoring en taalstimulering.
- **Speelplezier** – Voor kinderen van 2,5-6 jaar uit kansarme milieus en hun ouders. Bij Speelplezier gaat het vooral om stimuleren van de taalontwikkeling via zinvol spel.
- **Sporen** – Een integrale pedagogische aanpak gericht op brede ontwikkelingsstimulering van kinderen van 0-7 en hun ouders. Als VVE-programma gericht op kinderen van 2,5-6 jaar in achterstandssituaties en hun ouders. Doel is de onderwijskansen van deze kinderen te verbeteren.
- **Startblokken** – Een educatieve methode voor kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. Basisontwikkeling werkt met dezelfde methode in groep 1 tot en met 4 van de basisschool. De programma's bevorderen een brede persoonsontwikkeling bij kinderen van 0-8 jaar.
- **Uk & Puk** – Voor kinderen van 0-4 jaar. Het programma is speciaal ontwikkeld voor kinderdagverblijven. Het richt zich op taal, rekenen, sociaal-emotionele ontwikkeling en motoriek. Uk & Puk kan zelfstandig gebruikt worden of als onderdeel van het VVE-programma KO-totaal.
- **KO-totaal** – Een educatief VVE-totaalprogramma voor 0 tot 6 jaar. KO-totaal bestaat uit Uk & Puk voor 0-4 jaar, Puk & Ko voor 2-4 jaar en Ik & Ko voor 4-6 jaar.
- **Ben ik in Beeld** – Ook dit VVE-programma is speciaal ontwikkeld voor kinderdagverblijven. Het programma combineert pedagogische en didactische inzichten met de dagelijkse praktijk van de kinderopvang.
- **KIKI** – Een voorschools educatieprogramma voor gastouders en kleinschalige kinderopvang. 'Ontwikkelingsstimulering voor elk kind' staat centraal. Met hulp van de beer Kiki voert de pedagogisch werker activiteiten uit die vier ontwikkelingsgebieden van een kind stimuleren: motoriek, sociaal-emotionele ontwikkeling, spraak & taal, rekenprikkels.

BRONNEN: WWW.NJL.NL / WWW.ONDERWIJSCOSUMENT.NL / WWW.CEDGROEP.NL

VVE werkt **wel/niet** (doorhalen wat niet van toepassing is)

Het functioneren van vroeg- en voorschoolse educatie staat ter discussie. Jaarlijks gaat er minstens 250 miljoen euro op aan het realiseren van VVE in Nederland. Is dat geld goed besteed? Nee, zeggen wetenschappers. Ja, zegt het ministerie van Onderwijs. Wie heeft er gelijk?

Rob Vergeer: 'In Engeland zien wetenschappers grote effecten in VVE. Hoe zou dat toch komen...?'

Kunnen we concluderen dat VVE niet functioneert?

Hoogleraar Kinderopvang Rubben Fukkink: 'Het is een harde conclusie dat VVE niet wekt, maar die moeten we nu wel trekken. Ik maakte een overzichtsstudie van alle 21 deelstudies die over dit onderwerp verschenen zijn. Als je alles bij elkaar veegt, is er geen effect. In de eerste verte niet: nul bij taal, nul bij rekenen, nul bij IQ en nul bij de sociaal emotionele ontwikkeling.'

Staatssecretaris Sander Dekker: 'Uit internationaal onderzoek blijkt dat VVE wel degelijk een positief effect heeft op zowel de cognitieve als de sociaal-emotionele ontwikkeling. Om goed onderbouwde uitspraken te doen over de opbrengsten van VVE is onderzoek met een lange looptijd nodig. Daarom is in 2009 met het pre-COOL-onderzoek begonnen. Uit de eerste gegevens van dit onderzoek blijkt dat er positieve effecten zijn van educatieve kwaliteit en gerichte aandacht voor taalontwikkeling in de groepen met VVE-programma's.'

Moeten we stoppen met VVE?

Ruben Fukkink: 'Er is maar één conclusie te trekken na de overzichtsstudie die ik samen met Ron Oostdam (bijzonder hoogleraar onderwijsleerprocessen) en Lianne Jilink (onderzoeksmedewerker Hogeschool van Amsterdam) heb gedaan: we kunnen zo niet doorgaan. Laten we alsjeblieft de honderden miljarden van VVE ten goede laten komen aan een kwaliteitsimpuls voor IKC's. Geen segregatie, maar integratie.'

Staatssecretaris Sander Dekker: 'Uit het pre-COOL-onderzoek en ander internationaal onderzoek blijkt dat de kwaliteit van VVE cruciaal is voor het behalen van positieve effecten. In de grootste 37 gemeenten is al een grote slag gemaakt. De kwaliteit van VVE in kleinere gemeenten is voor verbetering vatbaar. De komende jaren zet het ministerie in op een betere kwaliteit van VVE in heel Nederland.'

Hoe moeten we VVE anders inrichten?

Ruben Fukkink: 'Het recept heb ik niet, wel een aantal belangrijke ingrediënten. Ten eerste: houd op met je blindstaren op programma's. Het zijn niet de programma's die bepalend zijn, maar de mensen. Alles begint met de pedagogische kwaliteit op de groep. Geef medewerkers intensieve begeleiding met klassikale training, coaching op de groep en persoonlijke feedback.'

Staatssecretaris Sander Dekker: 'Behalve een kwaliteitsslag, wordt een hoger taalniveau (3F) verplicht voor alle medewerkers in de VVE. Uit de praktijk en uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat een forse toename van hbo'ers leidt tot hogere kwaliteit van VVE. Daarom ben ik aan het verkennen in hoeverre ik de inzet van hbo'ers in VVE kan stimuleren en of ik dit als een wettelijke eis op zal nemen.'

J. van der Tas: 'Wat je ook probeert met VVE of welke middelen je ook gebruikt, het zal altijd falen. Het heeft te maken met het feit dat je kinderen geen dingen kunt leren waar ze in hun ontwikkeling helemaal nog niet aan toe zijn, waar hun brein nog niet aan toe is.'

Wij zijn blij met VVE!

VVE werkt niet? Daar denken deze pedagogisch medewerkers en deze gastouder heel anders over. Zij werken dagelijks met VVE-programma's en kunnen zich hun werk zónder niet voorstellen.

WIE: Bianca Root, pedagogisch medewerker.

WERKPLEK: Voorschool El Amien 1 in Amsterdam Osdorp (Impuls).

VVE-PROGRAMMA: Piramide én deelnemer aan de pilot kvve (kwaliteitsaanpak voor- en vroegschoolse educatie). 'Ik kan me niet voorstellen, of beter gezegd, ik vind het niet wenselijk dat ik zonder VVE en mijn andere methodieken zou werken. Ik merk zoveel verschil bij de kinderen, maar ook bij mezelf en mijn collega's. Op mijn locatie starten kinderen vaak zonder enige kennis van de Nederlandse taal. Door VVE begrijpen de kinderen beter Nederlands en omdat wij met hetzelfde programma werken als de school, is er voor de kinderen een doorgaande lijn. Ik zie het programma als een soort handvat met doelen die steeds meer verdiepen. Het mooie van VVE is dat je een activiteit uit het programma

kunt doen, maar het hoeft niet. Eigenlijk gebruik ik de methode als rode draad en kijk ik verder vooral heel goed of de activiteit bij de kinderen past. Ik denk dat opbrengst van VVE niet zo zeer te maken heeft met de methode, maar dat het staat of valt met de pedagogisch medewerker. Professionalisering vind ik daarbij erg belangrijk; net zoals de ontwikkeling van de peuters niet stil staat en er steeds nieuwe inzichten komen, moet je zelf ook blijven leren. Van de basisschool horen we ook positieve geluiden over de peuters die van de voorschool zijn doorgestroomd naar school. Ze zien echt dat kinderen beter zijn voorbereid op school. Deze kinderen beheersen de Nederlandse taal beter en begrijpen hierdoor beter wat er van hun verwacht wordt.'



WIE: Silvana Herben, locatiemanager, intern begeleider van voorschoolse educatie het Startblok & adviseur VVE binnen stichting Primo Schiedam.

WERKPLEK: Voorschool bij OBS het Startblok in Schiedam-Nieuwland (stichting primo Schiedam).

VVE-PROGRAMMA: Startblokken van Basisontwikkeling. 'Vóór Startblokken van Basisontwikkeling kregen we kinderen binnen die nog nooit een puzzel hadden gezien, geen potlood hadden vastgehouden en de Nederlandse taal niet spraken. Die kindjes kwamen dan met vier jaar op school. Dat was voor de kinderen en voor de leerkrachten een hele zware klus. Nu kun je de peuters al een voorsprong geven op de kleutergroep. Spelenderwijs doen zij allerlei vaardigheden op met elkaar. De overstap naar de kleutergroep gaat soepel. Wat fijn is van Startblokken van Basisontwikkeling dat je geen methode hoeft te volgen: het is een methodiek, een manier van werken. Maar investeren in goede pm's is cruciaal! Daar hangt het succes van af. Startblokken ligt niet iedereen. Als je er geen ervaring mee hebt is invallen lastiger dan wanneer er een kant-en-klare methode klaar ligt. Doordat de gemeente VVE faciliteert krijg je financieel de mogelijkheid om iets heel moois neer te zetten. Je creëert een rijke leeromgeving vanaf 2 ½ jaar, je kunt je VVE-team scholen en continu coachen én een solide organisatie neerzetten. We hebben er wel bewust voor gekozen om geen Cito bij de peuters af te nemen. Wat het oplevert is niet altijd te meten in Cito's of onderzoeken. Startblokken van Basisontwikkeling geeft je de ruimte om het ook eens los te laten. En dat is ook goed. Een keurslijf van een methode past niet bij de ontwikkeling van jonge kinderen.'



WIE: Sylvia Loggen, gastouder.

WERKPLEK: Pip & Syl Kinderopvang.

VVE-PROGRAMMA: Kiki, Kansen in Kinderen.

'Ik zie de kinderen echt groeien in hun ontwikkeling; vooral in taalvaardigheid en cognitie. Kiki staat voor kansen in kinderen en is voor elk kind toegankelijk. Het draait bij Kiki om kansen grijpen en creëren. Mijn opvang zonder VVE is moeilijk voor te stellen. Het zit er bij mij al zo in. Ik zie het echt als een leidraad bij het stimuleren van alle ontwikkelingsgebieden. Natuurlijk laat ik het VVE-programma ook wel eens los. Bijvoorbeeld voor activiteiten die meer gericht zijn op de senso-motoriek. Dit komt in de Kiki-thema's niet altijd terug. Bij de thema's zitten vaak ook kleurplaten. Die gebruik ik bijna nooit: ik laat de creativiteit graag uit het kind zelf komen. Ik zie het programma niet als een methode om strikt aan vast te houden. Het liefst laat ik de kinderen het zelf ervaren. Door kinderen ervaren te geven uit de dagelijkse praktijk leren ze spelenderwijs. Bij het herfstthema had ik bladeren binnen gehaald en liet de kinderen ervaren hoe we wind konden maken. Daarbij laat ik ze ook meedenken: op welke manieren kunnen we nog meer de bladeren laten bewegen? Door zulke extra activiteiten te bedenken kan ik kansen creëren, maar ook een beroep doen op het probleemoplossend vermogen van de kinderen. VVE geeft mij inspiratie en houvast. Voor de kinderen biedt het voorspelbaarheid, structuur en daarmee veiligheid. Dat is de basis voor ieder kind om zich verder te kunnen ontwikkelen.'



VVE Thuis

Het effect van vroeg- en voorschoolse educatie is veel groter als ouders betrokken zijn. Hoe pak je dat aan? Het Nederlands Jeugdinstituut ontwikkelde het programma VVE Thuis. Dit is een programma voor ouders met kinderen van 3 tot 6 jaar. De activiteiten van VVE Thuis sluiten aan bij VVE-programma's zoals Kaleidoscoop en Piramide. Zo komen de kinderen thuis in aanraking met dezelfde woorden, begrippen en andere leerinhoud als op het kindercentrum of in groep 1/2. Bij ieder thema hoort minimaal één ouderbijeenkomst. Ouders krijgen dan tips en een themaboekje. Meer weten? Ga naar www.nji.nl.

D. Snijders: 'Nuancering van het effect van VVE is een opsteker voor al onze Doornik-collega's die zo stinkend hun best doen!'

Basistraining VVE

Vier VVE-aanbieders hebben een basistraining voor VVE ontwikkeld voor pedagogisch medewerkers in voorschoolse voorzieningen: Cito, CED-Groep, De Activiteit en het Nederlands Jeugdinstituut (Nji). De vier organisaties hebben ieder een eigen VVE-programma. Cito biedt het VVE-programma Piramide aan, de CED-Groep Ko Totaal, De Activiteit werkt met Startblokken en het Nji met Kaleidoscoop. Het idee is dat pedagogisch medewerkers na de training dezelfde basis hebben voor de juiste begeleiding van jonge kinderen. Er is een basistraining VVE voor invalkrachten en voor vaste medewerkers. Ook zijn er cursussen voor train-de-trainers. Meer weten? Ga naar www.viervve.nl.



VVE-speciaal

VVE-programma's bestaan er in vele soorten en maten. Maar sommige kinderopvangorganisaties, peuterspeelzalen of gastouders geven een eigen draai aan VVE. Drie praktijkvoorbeelden van VVE-speciaal:

1. VVE in het Fries

Kinderdagverblijf en buitenschoolse opvang Bernelan (Kids First) uit Leeuwarden is een officiële tweetalige kinderopvang. Alle medewerkers op de vestigingen gebruiken, waar mogelijk, consequent één taal, het Fries of het Nederlands. De voor- en voorschoolse educatie is ook (deels) in het Fries en dat mag ook, zo maakte staatssecretaris Dekker (Onderwijs) vorig jaar bekend. 'VVE mag in zowel het Nederlands als in het Fries worden aangeboden, maar niet uitsluitend in het Fries. Zolang de VVE-locatie voldoet aan de overige VVE-eisen, is er geen belemmering om binnen het programma aandacht te geven aan het Fries.'

2. VVE in het Engels

Bij Yes! Kinderopvang in Zwijndrecht wordt op enkele peuterspeelgroepen en kinderdagverblijven gewerkt met het programma Benny's Playground (van Early Bird). Pop Benny speelt hierin de hoofdrol. Benny spreekt alleen Engels. De kinderen benoemen voorwerpen en activiteiten, doen spelletjes en leren liedjes in het Engels. Gebaren, expressie en beweging ondersteunen de Engelse taal, waardoor de kinderen spelenderwijs de taal leren, zonder dat de moedertaal eraan te pas komt.

3. Een eigen VVE-programma

Het landelijke gastouderbureau Gastouderland heeft een eigen VVE-methode ontwikkeld: Aap! Alle gastouders van het bureau werken met dit programma. 'Wij zien het belang van vroeg- en voorschoolse educatie en hebben daarom een eigen programma opgezet', aldus het bureau. Elke gastouder aangesloten bij Gastouderland krijgt kosteloos knuffel Aap! en de daarbij behorende educatiemap.

MIJN GELUKSMOMENT



Werken met kinderen is altijd bijzonder. Je maakt vrolijke, mooie, maar soms ook verdrietige en heftige dingen met ze mee. En soms heb je echt zo'n geluksmomentje, dat je nog tijden bij blijft. Deze maand het geluksmoment van: gastouder Carola Schardijn, Rotterdam-Kralingen.



'Sinds 2,5 jaar heb ik het voorrecht om als gastouder te mogen werken. Niet vanuit mijn eigen huis, zoals veel gastouders doen, maar bij de ouders aan huis. In totaal begeleid en verzorg ik vier kinderen per dag, vier dagen in de week. Ik heb ze bijna allemaal vanaf drie maanden meegemaakt. Dat maakt de band die ik met ze heb toch wel extra sterk. De kinderen hechten erg aan mij, ik ben eigenlijk gewoon een onderdeel van het gezin voor ze.

De ouders merken in het weekend regelmatig dat de kinderen mij dan een beetje missen. Dan vragen ze: "Wanneer komt Carola weer? Hoeveel nachties slapen voor het maandag is?" Je wilt als gastouder natuurlijk een goede omgang met de ouders, maar met de kinderen misschien nog wel meer. En als je hoort en voelt dat de kinderen zo blij met je zijn, doet dat

ontzettend goed. Dat geeft me wel een echt geluksgevoel. Onlangs had ik een weekje vakantie gepland. Toen ik het aan tafel vertelde, vroeg de oudste een beetje beteuterd: "Maar je komt wel

'Als je hoort en voelt dat de kinderen zo blij met je zijn, dan doet dat ontzettend goed'

weer terug toch?" Dat doet wel wat met me. En laatst kwam ik op maandagochtend aan bij het gezin en hoorde dat een van de jongens (2), al om zes uur 's ochtends was gaan kijken of ik er al was. Was 'ie ook nog boos dat ik er nog niet bleek te zijn! Op zulke momenten besef ik heel goed dat ik best een belangrijk onderdeel uitmaak van hun jonge leventje. En dat hoop ik met liefde nog heel lang te kunnen doen!' ❀



Opbrengstgericht met peuters aan de slag met Peuterstappen

Met Peuterstappen ervaart u dat opbrengstgericht werken met peuters heel goed kan. U geeft hier samen, als team en organisatie, vorm aan en benut hierbij taal, rekenen, motoriek en de sociaal emotionele ontwikkeling. Ondertussen blijft u een fijne plek aan peuters bieden, waar ze kunnen spelen en ontdekken. Peuterstappen gebruikt u naast uw vve-methode.

Meer informatie en inschrijven: www.cedgroep.nl/peuterstappen

Al ingeschreven voor de conferentie Stimuleren van jonge kinderen, wat werk nu echt? www.cedgroep.nl/conferentiejongekind



VLUCHTELINGEN in de kinderopvang



Er komen grote aantallen vluchtelingen naar Nederland, waaronder ook veel kinderen. Sommige kinderopvangcentra organiseren speelochtenden of -middagen voor deze kinderen, om ze even hun zorgen te laten vergeten. Hoe is het om deze kinderen over de vloer te hebben?

TEKST **MARIJN KLOK** FOTO'S **FOTALIA / ISTOCK**

Ilse Raasing is directeur van Stichting Kinderopvang Waterland, en was afgelopen oktober even het enige houvast in een grote boze wereld voor een klein meisje uit Syrië. 'We hadden een speelochtend georganiseerd voor de vluchtelingenkinderen die werden opgevangen in een sporthal in de buurt,' vertelt ze. 'En zij was heel agressief en dwingend in haar spel met andere kinderen, dus dat ging steeds fout.'

Tot Ilse besloot het meisje op schoot te nemen en net zolang met haar te blijven zitten tot ze rustig werd. 'Ik voelde aan haar gespannen lijfje hoe beschadigd en boos ze was door alles wat ze had meegemaakt. En uiteindelijk sloeg ze haar armen om me heen en begon vreselijk te huilen.'

Even zorgen vergeten

Zodra Ilse hoorde dat er in het dorp vluchtelingen zouden worden opgevangen, en dat er kinderen bij zouden zijn, besloot ze

met SKW iets voor hen te doen. 'Als we als organisatie iets kunnen betekenen voor anderen die het moeilijk hebben, dan moeten we dat doen.' En daar bleken al haar SKW-collega's het gelukkig roerend mee eens te zijn. 'In no time had ik genoeg locatiehoofden en pedagogisch medewerkers bij elkaar om vrijwillig te komen helpen tijdens de speelochtend.'

*'Ze sloeg haar armen om me heen
en begon vreselijk te huilen'*

Een van die vrijwilligers was pm'er Claudia. Ze is blij dat de vluchtelingenkinderen tijdens de speelochtend weer even kind konden zijn: 'Ik had natuurlijk op tv al veel ellendige beelden >



KINDEREN

Hoe ga je om met vluchtelingenkinderen op de groep?

Kirsten Fröhlich is leidinggevende op Kindercentrum 't Kickertje in Den Hoorn en werkte in de jaren negentig bij een opvang voor vluchtelingenkinderen. Ze heeft dus veel ervaring met deze kinderen, en weet hoe je op de groep het best met ze om kunt gaan.

Richt je niet op trauma's

'Vluchtelingenkinderen zijn gewone kinderen in buitengewone omstandigheden. In het begin heb je misschien de neiging om ze als slachtoffers te zien, maar meestal hebben deze kinderen geen professionele hulp nodig. Hun veerkracht is vaak enorm en je hoeft dus niet steeds op trauma's gericht te zijn.

Vluchtelingenkinderen willen vooral een zo normaal mogelijk leven leiden: weer lekker naar school of de opvang en samen spelen met andere kinderen. Ook voor kinderen die nare en schokkende gebeurtenissen hebben meegemaakt, is het gewone leven weer oppakken ontzettend belangrijk. Behandel ze dus zoveel mogelijk als 'gewone' kinderen.'

Zorg voor veiligheid

'Vluchtelingenkinderen hebben een onveilige periode meegemaakt en sociale veiligheid is voor hen daarom nog belangrijker

dan voor andere kinderen. Zorg voor vaste gezichten op de groep en wees rustig en voorspelbaar, dat stelt ze op hun gemak. Ook vaste routines en structuur versterken het gevoel van veiligheid. Een dagritmebord en pictogrammen kunnen hierbij helpen. Verder bied je een kind veiligheid door te benoemen wat je ziet en sensitief te reageren op de signalen die het afgeeft. Zo laat je weten dat hij of zij er mag zijn en erbij hoort.'

Voorkom pesten

'Vluchtelingenkinderen zien er niet alleen anders uit, maar hebben (zeker in het begin) ook andere manieren en spreken een andere taal. Daar kunnen ze mee gepest worden. Probeer dat te voorkomen want ze hebben juist sociale steun nodig. Creëer dus een goede, hechte sfeer op de groep, bijvoorbeeld door activiteiten te doen uit de Vreedzame School-methode. Als kinderen geaccepteerd worden en zich thuis voelen, hebben ze minder kans op post-traumatische stress.'

Koppel het kind aan een mentorkind

'Het helpt om een vluchtelingenkind meteen te koppelen aan een ander kind, dat hem of haar wegwijs kan maken. Daardoor wordt het kind snel geaccepteerd in de groep. En het maakt niet uit als de kinderen elkaars taal niet spreken. Ze vinden snel genoeg een andere manier om met elkaar te communiceren.'

Betrek de ouders

'De psychische gezondheid van deze kinderen hangt nauw samen met die van hun ouders. Besteed dus ook aandacht aan

hen. Neem de tijd om een praatje met ze te maken, ook als het moeilijk is omdat ze een andere taal spreken. Probeer desnoods met handen en voeten iets te vertellen over wat het kind die dag gedaan heeft, en toon interesse in hoe het thuis gaat. Breng ouders ook zoveel mogelijk met elkaar in contact, bijvoorbeeld door koffieochtenden of ouder-kind-activiteiten te organiseren. Het opbouwen van een nieuw sociaal netwerk is heel belangrijk voor het welzijn van deze ouders én hun kinderen.'

Breek gewelddadig spel niet af

'Kinderen verwerken ingrijpende gebeurtenissen vaak via spel. Breek daarom gewelddadig spel van vluchtelingenkinderen niet zomaar af (tenzij ze er natuurlijk andere kinderen pijn mee doen). Probeer het ook niet om te buigen naar positief, vrolijk spel, maar benoem op een niet veroordelende manier wat je ziet gebeuren en stel eventueel vragen. Bijvoorbeeld: "Ik zie dat de pop een mes op haar keel heeft. Hoe voelt dat voor de pop?"'

Verwijs door als dat nodig is

'Zoals gezegd hebben de meeste vluchtelingenkinderen geen professionele hulp nodig. Maar als een kind na een half jaar nog steeds moeilijk afscheid neemt van ouders, veel gewelddadig spel laat zien of bijvoorbeeld nachtmerries heeft, slecht eet of in zijn broek plast, dan kan er meer aan de hand zijn. Ga met ouders in gesprek en adviseer in eerste instantie preventieve en laagdrempelige hulp. Dat kan grotere (gezins)problemen in de toekomst voorkomen.'



“Wat is de pedagogiek?”

Iedereen heeft wel een mening over kinderen.
En over opvoeden.

Maar wat vind jij, pedagogisch medewerker?
Wat is bijvoorbeeld de pedagogiek achter kleurplaten?

Doe je mee?

Stuur ons dan een video (of een foto met een begeleidende tekst)
met jouw mening over de pedagogiek in je vak.

Bijvoorbeeld een reportage, een interview
of een andere eigen creatieve invulling.

Doe mee, en maak kans op een van de mooie prijzen.
Ga snel naar www.kinderopvangacademie.nl.



www.kinderopvangacademie.nl

(030) 233 133 0

gezien van de vluchtelingen en dacht: nu krijg ik de kans die kinderen even hun zorgen te laten vergeten. Daar wilde ik graag aan meewerken.'

Ze had verwacht dat de kinderen afstandelijk en wantrouwig zouden zijn, maar dat waren ze helemaal niet. 'Al snel kwamen ze naar ons toe en zochten contact. Ik dacht dat het misschien lastig zou zijn vanwege de taal, maar dat was gelukkig ook niet zo. Sommigen spraken goed Engels en anders kwamen we er met handen en voeten prima uit.'

Ilse dacht al dat de taalbarrière geen probleem zou zijn. 'Er is in dit contact geen taal nodig, behalve de taal van je hart. Laat de kinderen zien dat je het beste met ze voor hebt en dan komt het vanzelf goed.' Vluchtelingenkinderen blijven tenslotte ook gewoon kinderen, en pm'ers weten daar natuurlijk als geen ander goed mee om te gaan.

Van sporthal naar sporthal

De vluchtelingen zijn inmiddels weer vertrokken uit Waterland, maar hebben een onuitwisbare indruk achtergelaten bij Ilse en Claudia. Sommige kinderen zitten nog steeds in Ilse's hoofd en gaan er nooit meer uit, zoals het Syrische meisje bij haar op schoot.

Claudia denkt nog vaak aan het verhaal van een moeder die ze sprak. 'Ze vertelde met tranen in haar ogen over de reis hiernaartoe en hoe moeilijk het was om steeds van sporthal naar sporthal te moeten verhuizen. Dat raakte me heel erg en ik kijk nu toch anders naar de beelden op tv.' Ook Ilse kijkt sindsdien anders naar het nieuws. 'Het zijn gewoon mensen zoals jij en ik. En zolang je zelf geen vluchteling bent geweest, kun je er niet over

oordelen. Deze ervaring heeft me week gemaakt, en dat trekt eigenlijk nu pas weer een beetje bij.'

Integreren

Ook Forte Kinderopvang zet zich in voor vluchtelingen en organiseert samen met Stichting Vluchtelingenwerk in de kerstvakantie een speelochtend voor kinderen uit het asielzoekerscentrum in de buurt. Directeur Esther Zijl ziet het als haar taak om deze kinderen iets aan te bieden. 'Wij zijn er om de ontwikkeling van alle kinderen in de regio te stimuleren, dus ook van deze kinderen.' Ze zou graag meer doen dan deze ene speelochtend, maar dat is tot nu toe nog niet gelukt. 'Ik heb het azc en de gemeente al meerdere keren onze hulp en expertise aangeboden, maar daar komt geen reactie op. En ondertussen zitten die kinderen daar maar tv te kijken.'

'Zolang je zelf geen vluchteling bent geweest, kun je er niet over oordelen'

Op de reguliere groepen ziet Esther ook nog weinig vluchtelingenkinderen, wat ze jammer vindt. Wat haar betreft zouden alle kinderen uit het azc een plek moeten krijgen op een kinderdagverblijf, en het liefst meerdere dagen. 'De ouders krijgen een inburgeringscursus om te integreren, maar de kinderen dan? Die moeten toch ook integreren? En dat gebeurt niet als ze de hele dag thuis zitten.' <



EEN VREEMDE EEND IN DE gastouder- opvang



Mannelijke gastouders... je komt ze niet veel tegen. En Mark Jansen is wel een heel bijzonder exemplaar. Ouders moeten minimaal 30 uur per week afnemen en betalen € 7,50 per uur. Ook zijn werkwijze is niet doorsnee. Maak kennis met Mark the Manny: vanaf dit nummer heeft hij een column in Kinderopvang.

TEKST **MARIELLE VAN BUSSEL**

In het kleine Amsterdamse appartement kruipt de eenjarige Frida vrolijk rond. De gitaar blijkt interessant, even later de pop, maar ook het bolvormige uiteinde van een rammelaar. Steeds weer stopt ze het in haar mond. Wat niet de bedoeling is, volgens gastouder Mark. Na drie keer pakt hij het af en zegt dat ze maar met iets anders moet spelen. Frida zet het op een krijsen en kijkt ondeugend naar de man met de wilde bos haar die haar drie dagen per week verzorgt.

Je bent nu, begin december, een maand bezig als gastouder. Hoe gaat het eigenlijk?

‘Het is leuk en spannend. Ik heb één kind in de opvang, de komende maanden komen er nog drie bij. Dus ik zit al vol! Het is wennen, omdat ik nooit met deze leeftijdsgroep heb gewerkt. Het verbale, wat ik in mijn vorige werk bij de naschoolse opvang wél had, is er vanaf. Maar nu vind ik het geweldig om te zien hoe Frida bijvoorbeeld pogingen onderneemt om te lopen of hoe ze haar stem ontdekt.’

Waarom heb je ervoor gekozen om als gastouder aan de slag te gaan?

‘Ik heb zes jaar als lunchtime-coördinator op een internationale school gewerkt. Daarnaast werkte ik op de bso. Toen zij gingen fuseren werd het me allemaal te groot en besloot ik te stoppen. Ik wilde een eigen onderneming beginnen, iets kleinschaligs waar persoonlijk contact vanzelfsprekend zou zijn. Ik wilde zelf beslissen welk speelgoed ik zou aanschaffen, zonder een maand te moeten wachten op toestemming. Iemand attendeerde me op het gastouderschap. Een grote stap, maar ik vond het ook iets moois hebben om in een thuisomgeving een kind mee op te mogen voeden. Toen ben ik me gaan oriënteren en

heb een klein, antroposofisch gastouderbureau – Drakepit in Utrecht – gevonden dat bij me past.’

Je bent de eerste mannelijke gastouder bij Drakepit. Hoe reageren potentiële klanten op jou?

‘Ik weet dat de klassieke gastouder een moeder is met een kind, die een paar extra kinderen opvangt in haar huis. Als je een vrouw en een man naast elkaar zet, zal een moeder haar kind eerst aan de vrouw geven. Zo werkt het nou eenmaal. Als man-

‘Ik heb wel het idee dat ik extra mijn best moet doen’

nelijke, geschoolde leerkracht mét een aparte levensvisie ben ik een vreemde eend in de gastouderopvang.’

Toch heb je het aangedurfd?

‘Een vriendin met veel jonge ouders in haar omgeving heeft, voordat ik begon, op Facebook aangegeven dat een vriend van haar, ik dus, gastouder wilde worden. Daar kwamen veel positieve reacties op. Dit is wat we nodig hebben, werd vaak gezegd. Dat gaf



Mark Jansen (32) rondde in 2008 de Pabo af. Daarna werkte hij zes jaar op de International Community School in Amsterdam. Hij coördineerde de tussenschoolse opvang en werkte als groepsleider bij de naschoolse opvang. In 2015 besloot hij zijn eigen gastouderopvang te starten: Mark the Manny. Mark is ook vrijwillig beheerder van de buurtmoestuin bij hem in de straat en werkt daarnaast als freelancer bij natuurspeeltuin het Woeste Westen.

me een stimulans om het te gaan proberen. Ik heb wel het idee dat ik extra mijn best moet doen en me meer moet bewijzen.'

De vier plekken die je beschikbaar hebt zijn al bezet. Hoe ben je aan deze ouders gekomen?

'Ik heb flyers uitgedeeld, ook op scholen, en heb me via Facebook bekend gemaakt. Twee kinderen zijn via via bij mij gekomen, Frida's ouders kwam ik tijdens het flyeren in het park tegen. Zij hadden vertrouwen in mij en daar gaat het natuurlijk om. Er moet een goed gevoel zijn, een match. Maar ik geef toe, ik vind het als man spannend om te zien hoe ouders zullen reageren, want uiteindelijk is er natuurlijk geen sprake van het vierogenprincipe bij een gastouder. Ik denk nu wel eens: wow, deze ouders hebben heel veel vertrouwen in mij.'

Wat zijn voor jou als gastouder belangrijke begrippen?

'Kinderen zijn de toekomst! De wereld is hard aan het worden, terwijl ik juist de verbinding zoek. Ik werk ook als beheerder

van de buurtmoestuin hier om de hoek. Een ontmoetingsplek waar mensen echt contact maken. Dat wil ik ook in mijn werk. Ik wil een warme, veilige omgeving creëren voor deze kinderen én hun ouders.'

Ouders zijn verplicht dertig uur opvang per week af te nemen.

Dat is best een harde eis in het tijdperk van flexibele opvang...

'Op deze manier werk ik met een vast groepje kinderen wat voor de kinderen zelf veel beter is. Ze zien drie dagen per week dezelfde gastouder én dezelfde kinderen. Ik vind dat er vaker naar het kind gekeken moet worden en niet alleen naar de wensen van de ouders. Ik beperk me zo wel, maar daartegenover staat kwaliteit.'

Je uurtarief is zeven euro vijftig, wat ook best hoog is...

'Ik lever kwaliteit, daar moet je ook voor betalen. Ik ben hbo-geschoold, heb veel ervaring, al is het niet met deze leeftijdsgroep. Er zullen best ouders afhaken om deze redenen, maar zo wil ik het, en zo denk

ik erover. Het geeft exclusiviteit. Het niveau in de gastouderopvang moet omhoog. Daarbij, dit is mijn inkomen en ik moet er wel van kunnen leven. Natuurlijk kan ik mijn beleid altijd aanpassen als blijkt dat het niet lukt zo. Maar ik probeer vast te houden aan mijn idealen. Hier kies je niet voor een organisatie, maar voor een persoon. Deze ouders vinden het belangrijk dat ik naar buiten ga, dat ik biologisch voedsel aanbied, dat ik een goede overdracht doe en gerichte activiteiten ondernemen met bijvoorbeeld taal en motorische ontwikkeling.'

Wat maakt jou speciaal?

'Ik ben geen gastouder die dingen aanbiedt die een kind nog helemaal niet nodig heeft, zoals yoga of kunst. De kinderopvang slaat daar vaak in door. Ik wil simpelweg dat ouders rustig op hun werk zitten, en weten dat hun kind het fijn heeft en zich ontwikkelt tot een peuter die stevig genoeg in de schoenen staat om naar de kleuterschool te gaan. Ik kan de wereld niet verbeteren, maar ik kan het fijn maken voor een aantal families.'

MARK (32) WOONT SAMEN MET ZIJN VRIENDIN ESTHER IN AMSTERDAM. IN OKTOBER 2015 OPENDE HIJ DE DEUREN VAN GASTOUDEROPVANG MARK THE MANNY. DAARNAAST IS MARK BEHEERDER VAN BUURTMOESTUIN SOEPTUIN BREDIUS EN WERKT HIJ ALS FREELANCER BIJ NATUURSPELTUIN HET WOESTE WESTEN.



LIEVE FRIDA BLUE

Moeder Maria tilt Frida Blue (anderhalf) uit haar fietsstoeltje, kust haar gedag en zwaait nog even als ze de straat uit fietst. Het kleine meisje lacht, pakt mijn hand en stapt wiebelig over de drempel. En nu? Ik jok als ik schrijf dat het vanaf dag één appeltje-eitje was, mijn kakelverse gastouderschap. Voordat ik met Mark the Manny startte, werkte ik jarenlang met kinderen van vier tot twaalf jaar. Frida Blue, het eerste kindje dat bij mij over de vloer komt, eet, slaapt, huilt, lacht, brabbelt en onder haar schattige outfit poept en plast ze haar luier vol. Collega's om mee te sparren heb ik niet, dus of ik het goed doe, merk ik aan Frida Blue en pols ik bij mezelf. De lat ligt hoog, want ik wil de beste zijn die ze zich kan wensen. *'In de maneschijn, in de maneschijn...'* Ik speel op de gitaar en zing over een duizendpoot die schoenenpoetser is. Frida Blue trekt twee LEGO-stenen uit elkaar en ik ben apetrots: 'Goed zo, Frida!'. Ze klautert op een houten stoeltje en ik klap in mijn handen: 'Yay!' Klaar om te vangen, dat dan weer wel. Foto's en videotjes gaan in de WhatsApp-groep naar Maria en

'IK STA MET 1-0 ACHTER
ALS MAN IN DE
KINDEROPVANG'

haar man Rhon. Buiten is het fris, maar we gaan eropuit: rubberlaarsjes aan, stampen in de regenplassen en trommelen met stokken op boomstammen. Frida Blue heeft pret en ik ben in mijn element. Ik warm een biologische lunch op, geef fruithapjes, neurie slaapliedjes en verschoon luiers, een-op-een met een meisje van anderhalf. Ondenkbaar in mijn vorige baan: ook ik kreeg na

Robert M. te maken met het vierogenprincipe en dat leefde ik op de automatische piloot na. In mijn achterhoofd speelt een verhaal dat ik van een medewerker van Het Woeste Westen hoorde. Een mevrouw had argwanend aan haar gevraagd: 'Die Mark, met dat rare verhaal over die gastouderopvang, is dat waar?'. Goed, ik sta met 1-0 achter als man in de kinderopvang, maar ik ben vastbesloten om die wedstrijd te winnen. Voor nu sta ik voor Frida

Blue en haar ouders in elk geval op voorsprong. 'Wij hebben een manny!' verkondigen ze aan iedereen die het maar horen wil. Frida Blue zit aan het eind van een intensieve week voorop bij haar moeder en ik zwaai nog even als ze de straat uit fietsen: 'Dag, lieve Frida Blue! Tot maandag!'

SPANNEND EN CREATIEF: UITVINDER WORDEN

Een nieuwe rubriek: Kids Actief 8+, speciaal voor de grotere bso-kids.

*Deze keer: **uitvinder worden**. Kinderen zijn van nature creatief.*

Laat die creativiteit helemaal loskomen met een activiteit 'Uitvinders.'

De pedagogisch medewerker is inspirator en coacht de kinderen als ze op een dood spoor belanden.

Begin met het verzamelen van een spannende collectie materialen. Leuk is plastic in allerlei vormen en maten. Denk aan schone, lege plastic flessen, bakjes en andere verpakkingen. Maar ook tuinslangen, dozen, karton, rollen plastic of aluminiumfolie, lappen textiel, oude apparaten, houten plankjes, materialen uit de natuur zoals takken, gedroogd gras en keien zijn prima. Heeft iemand in de buurt een oude handnaaimachine die nog steeds werkt, maar nooit meer wordt gebruikt? De uitvinders kunnen alles gebruiken.

Uitvindersduo

In je eentje uitvinden is maar half zo leuk als samen met een vriendje. Stel uitvindersduo's samen. Liever geen grotere groepjes, want dan loop je het risico dat er groepsdynamiek ontstaat waarbij sommige kinderen nauwelijks meedoen. Laat de ene keer vriendjes elkaar uitkiezen en vorm de duo's de andere keer door te loten of juist bewust bij elkaar te zetten (jongen/meisje of twee verschillende persoonlijkheden).

Inspiratie

Uitvinders moeten inspiratie opdoen. De groep gaat in zijn geheel op inspiratie-speurtocht. Elk duo krijgt een notitieblokje. De opdracht is vrij: wat mis je, wat zou een leuke uitvinding zijn of wat kan je verbeteren? Slenter op je gemak door alle ruimtes van de bso en laat de kinde-

ren met elkaar discussiëren. In het toilet: wat zou het handig zijn als het handdoekje bij de wasbak beter zou drogen en niet tegen de muur zou hangen. In de keuken: waar moppert de bso-chef altijd over? Hoe zou je haar problemen kunnen oplossen? In de chillruimte: zou het niet geweldig zijn om daar in een 'vakantiemachine' te stappen en ineens in een hangmat op een strand te schommelen? Uitvindingen hoeven zeker niet realistisch te zijn.

Plannen maken

Dan gaat het uitvindersduo aan de tekentafel zitten. Het tweetal kan een tekening of een maquette maken. Liefst met zoveel mogelijk details, ideeën, kreten, maten, kleuren en materialen. Laat de kinderen zo veel mogelijk los bij het ontwerpen. Alleen als ze vastlopen, kun je hen inspireren. Zoek met hen op internet naar plaatjes en filmpjes die helpen bij het denken. Laat vooral merken: een uitvinding mag echt alles zijn, fantasie is juist leuk.

Uitvinden

Dan is het tijd voor het echte werk: het bouwen van de uitvinding. De een creëert dat handige droogrekje voor de handdoek. De ander komt met een helm die ideeën van ons brein naar papier kan vertalen of een teletransporter om mensen naar andere locaties te zappen. Organiseer een uitvindersmarkt en nodig ouders uit om te komen kijken. Laat de kinderen elk hun uitvinding presenteren.

INTEGRAAL KINDCENTRUM IN DE PRAKTIJK

EEN DAG BIJ MONDOMIJN

Mondomijn in Helmond is een Integraal kindcentrum voor kinderen van 0 tot 13 jaar. Opvang en onderwijs gaan er naadloos in elkaar over. De pedagogisch medewerkers werken intensief samen met leerkrachten, vakdocenten en externe professionals. 'Niet alleen de kinderen ontwikkelen zich, maar wij ook!'

TEKST **FEMKE VAN DEN BERG** FOTO'S **MONDOMIJN**



Dinsdagochtend, 7.30 uur. Sem de Jong (8) komt aan bij Mondomijn, aan de rand van de Helmondse wijk Brandevoort. Hij wandelt het boerderijachtige gebouw binnen op weg naar Domijn 3: hier zitten de kinderen van 6 tot 9 jaar. Bij de deur staat zijn leerkracht en mentor, Luuk, hem al op te wachten. Hij geeft Sem een hand. Sem gaat meteen aan de slag en pakt zijn planning erbij: vandaag begint hij in het Rekendomijn en gaat hij gaan werken aan de doelen voor de keersommen. Die wil hij oefenen met een app, dus hij pakt een tablet en gaat serieus aan de slag. Daarna is het tijd voor... drummen! Drumdocent Tom zit er klaar voor en Sem leeft zich even helemaal uit op het drumstel. Daarna eet hij fruit, doet een taalactiviteit en gaat nog even buitenspelen. Om half twaalf is het tijd voor de reflectiekring. Samen met Luuk kijken de kinderen van Sems stamgroep terug op wat ze deze ochtend hebben geleerd en wat ze nodig hebben om nog meer te leren. Sem vertelt dat hij een bepaald onderdeel van begrijpend lezen moeilijk vindt. Hij spreekt daarom met Luuk af dat hij na afloop van de kring een extra instructiemoment krijgt.

Middagprogramma

Van 12.00 tot 12.45 uur is het voor alle kinderen tijd voor ontspanning. Ze eten hun boterhammen en gaan buitenspelen. Na deze pauze gaat Sem verder met zijn taalwerk. Tegen half twee vertrekt hij naar de Kunstwerkplaats: daar is kunstenares Nina, die hem leert solderen. Dat past bij het thema waaraan ze nu bij Mondomijn werken: binding. Om twee uur is het tijd voor de tweede reflectiekring. Sommige kinderen gaan daarna naar huis, maar Sem blijft nog: hij gaat naar de buurttuin. Daar gaat hij onkruid wieden, samen met een groepje kinderen van verschillende leeftijden, pm'er Freek en conciërge Corné. Om vier uur gaat hij terug naar binnen voor een rekeninstructie. En dan is het tijd om te eten: Sem gaat naar de Kookstudio, waar enkele kinderen onder leiding van pm'er Natasha een warme maaltijd hebben gemaakt. Na het eten besluit Sem om nog even een uurtje op de Sportcampus te gaan voetballen. En dan zit de dag bij Mondomijn erop. Om half zeven wordt hij opgehaald.

Flexibele arrangementen

Dit (fictieve) voorbeeld laat zien dat kinderen van 7.30 tot 18.30 uur bij Mondomijn terecht kunnen. 'We zijn vijf dagen per week, 52 weken per jaar open', vertelt directeur Joke Tillemans. 'Bij de aanmelding spreken we met ouders af wanneer hun kind komt en van welke pakketten het kind gebruikmaakt. We hebben verschillende arrangementen. Zo kan een kind bijvoorbeeld drie lange dagen komen en daarnaast twee dagen van 8.30 tot 14.30 uur. En als ouders incidenteel extra opvang nodig hebben – bijvoorbeeld vanwege een vergadering – kunnen we dit meestal ook bieden als ze het dezelfde dag nog doorgeven.'

Binnen die arrangementen is Mondomijn gebonden aan de wettelijke regels. 'Natuurlijk moeten kinderen minimaal 940 uur basisonderwijs afnemen en houden wij rekening met de leidster-kindratio', geeft Joke als voorbeelden.



Joke legt uit dat het binnen Mondomijn onduidelijk is waar het onderwijs ophoudt en waar opvang en andere activiteiten beginnen. 'Het vloeit in elkaar over. Een voorbeeld: kinderen bereiden zelf het avondeten. Ze maken een lijstje, halen boodschappen,

*'Onderwijs en opvang zijn niet
meer te scheiden'*

berekenen hoeveelheden, snijden, koken, bakken. Zijn ze dan bezig met leren of met ontspanning? Ook binnen het team zijn de rollen niet strikt gescheiden. We delen verantwoordelijkheden en werken vanuit dezelfde - pedagogische - visie samen. Die visie is zoveel mogelijk gebaseerd op wetenschappelijke inzichten over wat werkt en wat niet.'

Maatwerk in Domeinen

Mondomijn gaat uit van talenten en ondersteuningsbehoeften van individuele kinderen. Joke vat de visie kernachtig samen: 'We willen niet ómgan met verschillen, maar útgaan van verschillen. Ieder kind is uniek. Voor elk kind maken we daarom, samen met de ouders, een persoonlijk leerplan. Hierin staat aan welke doelen en ontwikkelingsgebieden een kind in een bepaalde periode werkt. Dit vertalen we in een concrete planning: wanneer werkt een kind waaraan? Op welke manier? De een leert de keersommen immers het makkelijkst op een computer, de ander met een methodeboekje of concreet materiaal.' Voor de jongste kinderen maken de medewerkers de planning, oudere kinderen kunnen het vaak (deels) zelf.

>



IKC MONDOMIJN: FEITEN EN CIJFERS

- Opgericht in 2009, op initiatief van Korein Groep en Qliq Primair Onderwijs.
 - 380 kinderen, in de leeftijd van 0 tot 13 jaar. Ieder kind heeft een eigen mentor. Voor de 0- tot 6-jarigen is dat een pm'er.
 - Geen traditionele groepen, maar 4 Domijnen. In ieder Domijn komen kinderen van verschillende leeftijden bij elkaar.
 - Het team bestaat uit 45 mensen: leerkrachten, vakdocenten (voor bijvoorbeeld muziek en sport), pm'ers en externe deskundigen (zoals kunstenaars, psychologen, logopedisten) die hun diensten aanbieden binnen Mondomijn.
- Meer informatie: www.mondomijn.nl

Kinderen gaan in Mondomijn niet naar klassen, maar naar Domijnen. Domijn 1 is er voor de kinderen van 0 tot 3, Domijn 2 voor de 3- tot 6-jarigen, Domijn 3 voor 6 tot 9 en Domijn 4 voor de 9- tot 12-jarigen. Een Domijn bestaat uit verschillende fysieke ruimten: traditionele lokalen en bijvoorbeeld een Kookstudio, Mondomijnlab (voor techniek/proefjes), Kunstwerkplaats, Muziekatelier en Stilteplekken. Ook beschikt Mondomijn over een Sportcampus.

'Elk kind krijgt een persoonlijk leerplan'

Medewerkers kunnen in verschillende Domijnen werken. Ze staan nooit alleen op een groep, maar werken altijd samen in een (ruimte van een) Domijn. 'Bijvoorbeeld een pm'er en vakleerkracht gym op de Sportcampus,' zegt Joke. 'Of een leerkracht en een pm'er in het Mondomijnlab. Wel houden we rekening met de specifieke competenties van medewerkers.'

Werken met kernconcepten

De rode draad van het ontwikkelaanbod zijn de kernconcepten: grote thema's die binnen alle Domijnen worden uitgewerkt. 'Een kernconcept kenmerkt zich door het ervaren van levensechte situaties. Eerst doen kinderen ervaringen en inzichten op. Daarna gaan ze kennis verzamelen en vaardigheden ontwikkelen,' zegt Joke. Ze geeft een voorbeeld: 'Een kind loopt eerst zelf een kilometer. Pas daarna maakt het sommen over kilometers,

meters, centimeters.' In de kernconcepten komen alle verplichte onderwijsdoelen aan bod.

Steeds wordt er tien weken aan een thema gewerkt. 'Laatst hadden we het thema *Evenwicht en kringloop*,' vertelt pm'er Miriam Jansen. 'De kinderen gingen daar op hun eigen niveau op verschillende manieren mee aan de slag. In Domijn 3 mochten ze rekenen met gewichtjes en weegschalen. In Domijn 1 hadden we klimmaterialen neergelegd, waarmee kinderen heel praktisch hun evenwicht konden oefenen. Ook schonken we met de peuters aandacht aan de seizoenen: een mooi voorbeeld van een kringloop. En in Domijn 2 heb ik met kinderen in de Kunstwerkplaats de be-grippen wegen en meten verkend. In de eerste themaweek mochten ze zichzelf wegen en opmeten. Na tien weken hebben we dit herhaald, om te kijken wat er veranderd was. Ook hadden we een weegschaal gemaakt. Kinderen mochten zelf verschillende herfst-

'We onderzoeken nu ook de mogelijkheden voor de jeugd tot achttien jaar'

objecten wegen, zoals blaadjes, eikels, dennenappels. Ze konden dan bijvoorbeeld proberen om de beide schaaltes van de weegschaal in balans te brengen.'

Aan het eind van de tien weken laten de oudere kinderen zien wat ze geleerd hebben via toetsen en presentaties. Daarna start het volgende thema. 'We richten dan de groepen opnieuw in, passend



De lastige kleuter

TEKST: CHRISTINE TEN KATE

De lastige kleuter start met theorie over de breinontwikkeling van de kleuter. Een complexe theorie, die door de auteur prettig leesbaar is beschreven. Vervolgens gaat Betsy

van der Grift in op het leren van de kleuter. Het kinderbrein ontwikkelt zich van ervaren naar denken. De executieve functies, zoals het werkgeheugen en gedragsregulatie, zijn bij kleuters nog maar matig ontwikkeld. Hierdoor reageren kleuters vaak nog impulsief en zijn ze snel afgeleid. De steeds complexere wereld kan voor kleuters wel eens overweldigend zijn en iedere kleuter gaat anders om met al deze nieuwe ervaringen. Er kunnen gedragsproblemen ontstaan.

In dit boek wordt ingegaan op het verschil tussen leeftijdsconforme gedragsproblemen én op problemen die zorgwekkend anders zijn. Als leeftijdsconforme gedragsproblemen goed begeleid worden doven ze vanzelf weer uit. De kwaliteit van de opvoedingsomgeving bepaalt veel. Zo kun je de ontwikkeling van het gedrag van de kleuter gunstig beïnvloeden via een strategisch plan, een veilige omgeving en positieve interacties. In *De lastige kleuter* wordt gepleit voor meer ruimte voor

jongensgedrag. De beweeglijkheid van jongens wordt vaak als negatief en storend ervaren in een groep, terwijl jongens 'moeten' spelen met hun handen en hun lijf.

Betsy kijkt kritisch naar het onderwijs: hoe matcht goed onderwijs met de ontwikkelingsbehoefte van kleuters? Een holistische benadering botst vaak met het moeten behalen van de schoolse doelen. Ook vindt Betsy dat de huidige, vaak normatieve testen niet altijd even goed aansluiten bij de kleuter. Zij stelt dat andere vormen van monitoring, die gericht zijn op welbevinden of sociale competenties, beter bij kleuters passen. Al is het maar vanwege de grillige ontwikkeling van kleuters en de stress die kinderen kunnen ervaren bij het toetsen.

Dit boek zet aan tot reflectie; hoe kunnen wij in de leef- en leeromgeving van de kleuter beter aansluiten bij hun mogelijkheden en ontwikkelingsbehoeften?

Een leerzaam boek voor iedereen die met kleuters werkt en voor hen die pedagogisch medewerkers ondersteunen bij het werken met kleuters.

De lastige kleuter, auteur: Betsy van de Grift,

Uitgever: SWP Amsterdam, Prijs: € 21,50

bij het kernconcept', zegt pm'er Natasha Seijkens. 'Dit betekent concreet dat we bijvoorbeeld ook materialen en speelgoed in de groepen veranderen.'

Inspireren en leren

Miriam en Natasha vinden het een mooie uitdaging om binnen Mondomijn met verschillende leeftijdsgroepen te werken. Natasha: 'Niet alleen de kinderen ontwikkelen zich, maar wij ook. Ons takenpakket is breder dan op een reguliere kinderopvang of bso. Het is niet alleen verzorgen en opvoeden, maar je doet ook activiteiten met vooral een educatieve insteek.' Miriam: 'We coachen elkaar en volgen bijscholing. Zo heb ik de cursus *Techniek & Ik* gedaan, zodat ik meer inhoud kan geven aan de kunst- en technieklessen in de Kunstwerkplaats.' Joke: 'Als teamleden inspireren we elkaar voortdurend en blijven we leren: van collega's, kinderen en van de feedback van ouders, die vaak nauw betrokken zijn bij Mondomijn. Onlangs hebben de kinderen en ouders aangegeven dat ze graag willen dat Mondomijn zich ook gaat richten op de oudere jeugd tot achttien jaar. Wij onderzoeken graag welke mogelijkheden er zijn!' <



7 tips

In deze rubriek krijg je tips over wisselende onderwerpen. Deze keer: wat verandert er allemaal in 2016? Een overzicht van nieuwe regelgeving en maatregelen waar de kinderopvang mee te maken krijgt.

TEKST **MARIANNE VELSINK**

OVER NIEUWE REGELS IN 2016

1 *Andere eisen bedden en boxen*

Vanaf 1 januari 2016 gelden nieuwe veiligheidsregels voor bedden en boxen in de kinderopvang. In 2008 is een overgangstermijn ingesteld om organisaties in de kinderopvang ruim de gelegenheid te geven aan de nieuwe eisen te voldoen. Vanaf 1 januari zijn bedden en boxen die niet aan de eisen voldoen verboden. De NVWA controleert hierop.

2 *Nieuw: personenregister*

Met het personenregister worden professionals continue gescreend op strafbare feiten. Niet alleen pm'ers en gastouders, ook stagiaires, vrijwilligers, uitzendkrachten en zelfstandigen moeten zich vanaf 1 mei 2016 inschrijven in het personenregister. Er wordt een actieve rol van de medewerker/gastouder gevraagd. Je bent zelf verantwoordelijk voor je inschrijving. Zonder inschrijving in het personenregister mag je niet werkzaam zijn in de kinderopvang.

3 *Tweetalige kinderopvang*

Vanaf 1 mei 2016 krijgen kinderdagverblijven en peuterspeelzalen ruimte om te experimenteren met tweetalige opvang (50 procent) in het Duits, Engels of Frans. Voor dit experiment gelden een aantal regels. Zo moet één van de pm'ers op de groep de vreemde taal als moedertaal hebben. Bso's mogen allemaal 50 procent van het taalgebruik in het Engels, Duits of Frans aanbieden.

4 *Versterking adviesrecht ouders*

De oudercommissie krijgt adviesrecht over het gevoerde en te voeren pedagogisch beleid. Hierover moet minimaal eenmaal

per jaar een gesprek plaatsvinden. Verder moet de inhoud van elk inspectierapport besproken worden met de oudercommissie. Als een locatie niet meer dan 50 kinderen opvangt of maximaal 50 gastouders ingeschreven heeft staan, is alternatieve ouderraadpleging een optie. Er moet dan wel worden aangetoond dat het vormen van een oudercommissie is geprobeerd.

5 *Alle organisaties lid van Geschillencommissie Kinderopvang*

Het klachtrecht wordt ondergebracht in de Wet kinderopvang. Er komt een Klachtenloket Kinderopvang. Als organisaties en ouders er niet uit komen, belanden de ouders bij de Geschillencommissie Kinderopvang. Die doet vervolgens een bindende uitspraak. Organisaties worden wettelijk verplicht zich aan te sluiten bij de geschilleninstantie.

6 *Investing kinderopvangtoeslag*

Ouders betalen in de meeste gevallen vanaf 2016 minder voor kinderopvang. Minister Asscher trekt vanaf 1 januari 2016 structureel 290 miljoen euro extra uit voor kinderopvangtoeslag.

7 *Geld voor peuters die tussen wal en schip vallen*

Een groep van 37.500 peuters valt zowel buiten de kinderopvangtoeslagregeling als de vve-subsidie. Voor deze groep is voor 2016 extra geld uitgetrokken: deze 60 miljoen euro wordt verdeeld over gemeenten. Zij mogen zelf bepalen hoe ze peuteropvang voor deze groep betaalbaar maken.

MIJN LOCATIE

In de rubriek 'Mijn locatie' laten we steeds een manager aan het woord over zijn of haar favoriete kinderopvanglocatie. Deze keer Janice Stoc (44), regiomanager bij Kindergarden. 'De mix van menselijke en zakelijke aspecten maakt deze branche boeiend.'

TEKST CARLA OVERDUIN FOTO CORINE ZIJVELD

Ooit gedacht dat je in de kinderopvang zou werken?

'Eigenlijk niet. Ik heb de lerarenopleiding gedaan en wilde economiedocent in het voortgezet onderwijs worden. Ik dacht dat ik een betere leraar zou zijn als ik eerst praktijkervaring opdeed in het bedrijfsleven. Daar bleef ik hangen: ik werkte tien jaar in de ICT-sales. Toen ik toe was aan iets anders, zocht een tante een manager voor haar kinderdagopvangorganisatie. Zo rolde ik in deze sector en dat beviel vanaf het begin goed. Drie jaar geleden begon ik bij Kindergarden als regiomanager.'

Waar word je blij van in je werk?

'Mensen inspireren, plannen bedenken, strategie bepalen, pedagogisch beleid uitzetten, sparren met medewerkers, maar ook het financiële stuk vind ik interessant. Dat is het leuke van kinderopvang: de combinatie van heel menselijk werk met ook een zakelijke kant. Ik ben dol op kinderen en ga regelmatig op de groepen met ze knuffelen, maar ik word ook blij van de vooruitgang die we maken.'

Welke taken zou je het liefst overslaan?

'Administratie. Gelukkig bieden technologische oplossingen en de afdelingen HR en Financiën veel ondersteuning.'

Wat maakt jouw locaties bijzonder?

'Elke locatie heeft zijn charme, uitdagingen en dingen waarin de medewerkers uitblinken. Wat mij trots maakt, is dat je wat je op onze website leest, terugziet en ervaart op de vestiging. Dit hoor je ook terug van ouders. Het zijn de medewerkers die dit waar maken. Zo zag ik laatst op een dreumesgroep een hoek met foto's van alle kinderen en medewerkers op kind-ooghoogte. Een dreumes is vooral met zichzelf bezig en daarom hadden het zo ingericht. De dreumesen bleven maar kijken naar hun foto! Dat onze medewerkers dit bedenken, vind ik geweldig.'

Jullie zijn overgenomen door Bright Horizons, wat merk je daarvan in je dagelijks werk?

'Eigenlijk niet veel. We stippelen nog steeds ons eigen pedagogisch beleid uit, maar we leren wel veel van elkaar. Net als bij ons ligt de focus bij Bright Horizons op de ontwikkeling van kinderen en daarom ook van medewerkers. Ik ben onwijs trots op ons team. Ze hebben een positieve drive, zijn gevat en talentvol.'



Ook medewerkers die lang bij ons werken weten hun passie en creativiteit te behouden, zelfs na 13 jaar. Om te zorgen dat ze hart voor het werk houden, geven we pedagogisch medewerkers veel aandacht en luisteren we naar hen. De trainingen van de Kindergarden Academie zijn op verzoek van de medewerkers bijvoorbeeld van de avond naar overdag *on the job* verschoven. Het is echt zo: de medewerkers maken het verschil.'

Feiten & cijfers

Kindergarden telt 28 vestigingen, overwegend in de Randstad, van Amsterdam tot Rotterdam. De organisatie heeft 700 mensen in dienst. In 2011 werd Kindergarden overgenomen door het Amerikaanse Bright Horizons, een van de grootste kinderopvangorganisaties ter wereld.

'JE ZIET DAT HET WERKT BIJ HET KIND'

Als kinderopvangprofessional wil je peuters vooruit helpen in hun ontwikkeling. Daarom heeft de CED-Groep het opleidingsplan Opbrengstgericht werken met peuters ontwikkeld. Je leert goed vaststellen in welke ontwikkelingsfase het kind zit en helpt de peuter vervolgens een stapje verder. Zo'n 200 pedagogisch medewerkers en 50 leerkrachten hebben de training al gedaan. De eerste ervaringen zijn positief.



TEKST CARLA OVERDUIN FOTO'S JAN VAN DER MEIJDE, GLORIA LIMA

Al tientallen jaren probeert de overheid met investeringen in voorschoolse programma's de ontwikkeling van jonge kinderen te verbeteren. Men ziet verbetering, maar optimaal is de stimulering en begeleiding van kinderen nog niet. De CED-Groep heeft daarom een scholingstraject ontwikkeld op basis van haar handboek *Peuterstappen*. De scholing duurt vijf dagdelen. **Karin van der Meulen is adviseur van de CED-Groep** en docent aan de Rotterdam Academy en geeft de scholing. 'Het is cruciaal dat je als pedagogisch medewerker weet hoe de ontwikkelingslijnen lopen, zodat je ziet in welke ontwikkelingsfase een kind zit', vertelt ze. 'We beginnen daarom met het opfrissen van kennis en benadrukken vooral waar je informatie kunt

vinden. Je hoeft echt niet alles uit je hoofd te weten.'

Dat opfrissen is prettig, zegt **cursist Brenda Born (49)**. Ze is hbo-opgeleid en werkt als VVE-specialist bij peuterwerkplaats Tamtam (Stichting Kinderopvang Amersfoort). 'Je hebt het allemaal gehad tijdens je opleiding, maar de puntjes worden weer even op de i gezet.'

De aanpak van de CED-Groep voor opbrengstgericht werken werkt met de vier D's: data, duiden, doelen en doen. Karin van der Meulen: 'Data verzamel je via observaties en gesprekken met ouders. Vervolgens ga je die data duiden tijdens teamoverleg. Je bepaalt de ontwikkelingsfase en kijkt of het kind een stapje vooruit heeft gezet. Oftewel: zijn we geslaagd, hebben we opbrengstgericht gewerkt? En als het beter had gekund: wat ging er mis, was het ontwikkelingsaanbod geschikt en waren onze interactievaardigheden goed?'



In de kring bij Peuter & Co aan de Benthuiserstraat in Rotterdam.

85 PROCENT PEUTERS NAAR OPVANG

Zo'n 85 procent van de peuters gaat naar de kinderopvang of peuterspeelzaal. Dat blijkt uit onderzoek van bureau Buitenhek Management & Consult in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW). 99.000 peuters bezoeken een peuterspeelzaal en 122.000 peuters maken gebruik van kinderopvang.

Stapsgewijs

Stefanie van der Stigchel (42), pedagogisch medewerker bij peuterspeelzaal 't Ballonnetje in Rotterdam (Stichting Peuteropvang IJsselmonde) begon in oktober 2014 met de training. 'Het komt even op je af, maar het blijkt helemaal niet moeilijk. Je gaat het stapsgewijs beheersen. We gebruiken de thema's van programma Puk & Ko en de CED-leerlijnen. De thema's hebben doelen en wij stellen vanuit de CED-leerlijnen nog extra doelen. Bij

'Kinderen hebben zelf niet door dat ze aan het leren zijn'

het thema *Reuzen en kabouters* bijvoorbeeld kan een doel zijn dat de kinderen het verschil tussen groot en klein leren. Ons aanbod is verdeeld in een intensief, basis- en verdiept arrangement. Na vijf themaweken hebben we een Duiden-gesprek: daarin bespreken we onder andere of de doelen behaald zijn en of het ontwikkelingsaanbod aangepast moet worden.'

Sommige kinderen krijgen vervolgens extra aandacht met een intensief arrangement: ze herhalen dan het aanbod in een andere activiteit. Andere kinderen kunnen juist meer uitdaging gebruiken en krijgen vervolgens een verdiept arrangement. Stefanie: 'Je krijgt meer inzicht in de ontwikkeling van kinderen en speelt beter in op wat ze nodig hebben.'

Brenda Born vult aan: 'Je gaat bewuster kijken naar de kinderen en wat de effecten zijn van wat we aanbieden. Wat kunnen we veranderen om het kind te laten groeien in zijn ontwikkeling? Vooral het 'duiden' is een tussenstap die er vaak bij inschiet. Ik merk ook dat ik dankzij de training meer met collega's overleg en vraag: 'Wat valt jou op?'

Spelenderwijs

In hoeverre moet je jonge kinderen begeleiden en hun ontwikkeling stimuleren? De discussie daarover is recent weer opgelaaaid. Er zijn voorstanders van begeleid spel en veel stimulans, terwijl andere deskundigen liever zo min mogelijk ingrijpen. De CED-Groep benadrukt dat opbrengstgericht werken vooral draait om spel. 'Kinderen merken er niets van, alles gebeurt spelenderwijs', licht Karin van der Meulen toe. 'We doen geen lesjes of heel gestructureerde activiteiten, maar interessante dingen in een uitdagende leeromgeving. Plezier staat voorop. Maar het gaat niet vanzelf; tijdens het spel prikkelen de pedagogisch medewerkers de kinderen in hun ontwikkeling.'

Brenda Born: 'Ik zei vandaag nog tegen een ouder: 'De kinderen hebben zelf niet door dat ze aan het leren zijn. Er is net zoveel ruimte voor vrij spel als voor begeleide activiteiten in kleine groepjes. Als ik met mijn bak bloem en zout aan kom om brooddeegfiguren te maken, staan de kinderen om me heen te springen van voorpret. Bewust omgaan met ontwikkelingsstimulering is juist goed voor kinderen.'

WAT IS OPBRENGST-GERICHT WERKEN MET PEUTERS?



Opbrengstgericht werken met peuters is een scholingstraject van de CED-Groep. Pedagogisch medewerkers van kinderopvangorganisaties en peuterspeelzalen leren als team hoe je opbrengstgericht kunt werken. Het team ervaart dat spelend leren en opbrengstgericht werken prima samengaan en peuters verder brengt in hun ontwikkeling. Met *Peuterstappen* leren medewerkers stappen te zetten om opbrengstgericht te werken volgens de 4D-aanpak (data, duiden, doelen, doen). Dit kan naast de gebruikte VVE-methode. Het effect: een opbrengstgerichte organisatie met professionele werknemers en betrokken peuters. www.cedgroep.nl/peuterstappen.

Pm'er Stefanie van der Stigchel begon in oktober 2014 met de training. 'Het komt even op je af, maar het blijkt helemaal niet moeilijk.'



FOTO GLORIA LIMA



VVE-specialist Brenda Born: 'Je hebt het allemaal gehad tijdens je opleiding, maar de puntjes worden weer even op de i gezet.'

Begeleiding in de praktijk

De CED-Groep pleit naast het scholingstraject ook voor begeleiding in de praktijk. 'Als je mensen na de scholing loslaat in de praktijk, hebben ze weer te maken met de drukte van alledag. Je loopt dan het risico dat ze snel vervallen in oud gedrag. Als je cursisten een jaar in de praktijk ondersteunt, bijvoorbeeld met studiedagen en intervisie, beklijft het geleerde veel beter', aldus Van der Meulen. Cursist Stefanie beaamt dit. 'Tijdens coachingsbezoeken van de CED-Groep konden we al onze vragen kwijt. Daarnaast krijgen we bij Peuteropvang IJsselmonde ondersteuning van onze eigen stafmedewerker en VVE-coach. Dat is heel prettig.' Ze is blij met wat ze heeft geleerd. 'Er heerst rust in de groep en de kinderen worden uitgedaagd, bijvoorbeeld met echte pannen in de kookhoek en kastanjes en eikeltjes op de herfsttafel.' Meer werkplezier? 'Ja, er is een duidelijke dagelijkse structuur en je blijft alert, denkt na over je aanpak. Het werk is vooral leuker geworden omdat je ziet dat het werkt.' Brenda is het met haar eens: 'Het betekent een verdieping en verrijking van je werk.' <

KIDS ACTIEF

SAMENSTELLING
CARLA OVERDUIN

THEMA:

Plastic is een handig materiaal, waar we graag gebruik van maken. Het

heeft echter ook nadelen: het vergaat niet, dus plastic afval stapelt zich op. Je kunt kinderen hiervan op speelse wijze bewust maken met het thema Plastic Fantastic.

De gedachte er achter: je mag best kunststof gebruiken, maar denk er wel over na wat je met het afval doet. Een paar ideeën voor de thema-inrichting:

> Plastic afvalmateriaal is een goede bron van kosteloos decoratiemateriaal. Maak kleurslingers van plastic voorwerpen en laat de kinderen de materialen op kleur sorteren. Of maak themaslingers van bijvoorbeeld allemaal waterflesjes of oude cd'tjes.

> Verzamel oude, lekke emmers, ronde plastic yoghurtbakken en andere ronde, liefst brede vormen. De kinderen selecteren ze op grootte en zetten ze op een rij.

Bepaal dan met elkaar wie het langste kind is. Dit kind mag de andere kinderen op lengte sorteren. Het langste kind krijgt de grootste emmer, het volgende kind een kleinere enz. Je kunt dit ook juist omkeren. Dan mag elk kind zijn bak versieren met verf, viltstift of beplakken met textiel en andere materialen. Bouw nu met elkaar een toren met de emmers en bakken op zijn kop op elkaar gestapeld. Natuurlijk de grootste onderop. Lijm ze stevig op elkaar zodat een soort totempaal ontstaat. Of maak er een aantal en creëer een 'tuin' van torens.

Shoppen met een tas

2 TOT 4 JAAR

De plastic tas is helemaal ingeburgerd in ons leven. We vinden het normaal dat als we iets kopen, we een plastic tasje krijgen. Per 1 januari mag dat niet meer. Maar het kan ook prima zonder, als je zorgt dat je altijd een shopper of flinke tas van textiel bij je hebt. Geef elk kind een schoudertas of shopper en ga winkelen. Bij de recyclingwinkel haal je een paar nieuwe mokken voor de keuken, bij een goedkope cadeauwinkel koop je de nieuwe theepot en bij de supermarkt doe je gezamenlijk de fruitinkopen. Elke keer als je een aankoop doet vraag je aan de kinderen: 'Willen we een tasje?' om ze zo aan het denken te zetten. Een plastic tas is niet nodig, je hebt immers je eigen tas bij je. De gekochte waren worden verspreid over de tassen van de kinderen.



Kinderen kunnen niet jong genoeg leren dat we zuinig moeten zijn op onze mooie planeet. Tijdens een gesprek met de kinderen praat je over de rivieren, meren en oceanen. Mag je daar zomaar rommel in gooien? Laat plaatjes zien van de 'plastic soep' die in de oceanen drijft. In de zeeën drijven naar schatting vijf biljoen stukjes plastic afval. Die rommel spoelt aan op de stranden. Maak het onderwerp niet zwaar, maar juist positief: wat kun je er nu aan doen? Zelf nooit rommel in het water gooien, maar ook schoonmaken. Houd met de kinderen een schoonmaakactie. Liefst van een strand aan een rivier of aan zee, maar een straat schoonmaken is natuurlijk ook prima. Bereid goed voor met karretjes, zakken en sterke plastic handschoenen voor iedereen en natuurlijk voldoende begeleiding.



CREATIEF 5 TOT 8 JAAR HERGEBRUIK

Hoe kun je plastic creatief hergebruiken? Een plastic buis gevuld met rijst wordt een leuke lawaaimaker voor de eerstvolgende muzieksessie. Een aantal halve waterflessen aan elkaar geniet is een prima plantenbak of verzamelbak voor kleurpotloden. Dit zijn voorbeelden ter inspiratie, maar probeer niet te sturen. Geef de kinderen plastic materialen en laat hen zelf functies ontdekken. Een fantasievol kunstwerk zonder enige functie is ook een prima vorm van hergebruik van plastic.

ALLE LEEFTIJDEN *Beweeg: ballenbak*

Een reuzenballenbak is een leuke manier om kinderen uit te dagen tot bewegen. Vraag ouders en buurtbewoners om elk één bal af te staan aan het kindercentrum en schaf desnoods nog een partij voordelige ballen aan. Zowel grote ballen als kleine ballen. Zorg dat een niet al te grote ruimte helemaal vol is met ballen. De reuzenballenbak is een feit! Je kunt hier spelletjes organiseren en het leent zich ook uitstekend voor vrij spel. Je zult zien dat de kinderen niet kunnen wachten om in dit ballenparadijs rond te rollen en te rennen. Doe deze activiteit in horizontale groepen en goed begeleid zodat kinderen niet angstig worden van de hoeveelheid ballen.

6 TOT 8 JAAR

Activiteit van de Maand: begin een recyclingcentrum

Een uitdaging voor de oudere kinderen: zet een eigen recyclingcentrum op. Het is natuurlijk leuk als je een schuurtje of een aparte ruimte hiervoor hebt, maar een flinke kast met planken en daarop doorzichtige plastic verzamelbakken werkt ook prima. Kinderen van allerlei leeftijden kunnen hieraan meewerken en met de recyclingmaterialen knutselen, maar de opzet en het beheer zijn in handen van de oudste kinderen. Zij beginnen met het maken van een mooie flyer voor de buurt met zelfgemaakte foto's van recyclematerialen (dopjes, oude cd's, karton) en halen elke maand in de buurt materialen op, terwijl de jongere kinderen aan het werk worden gezet bij het schoonmaken, drogen en sorteren op kleur. Meer uitleg over het opzetten van het recyclecentrum vind je op www.kinderopvangtotaal.nl (klik op 'Activiteit van de Maand').

6 TOT 8 JAAR

Handwerken met 'plaren'

Kunnen de kinderen al eenvoudig haken, breien of vlechten? Laat ze dan werken met 'plaren' (plastic garen). Dat is garen gemaakt van plastic tasjes. Neem hiervoor de dunne, slappe plastic tasjes, die vaak meteen in de vuilnisbak verdwijnen. Leg het tasje plat op tafel en vouw het een paar keer dubbel, zodat je een stevigere brede strook krijgt. Knip de hengsels bovenaan en de dichte bodem er af. Knip dan stroken van ongeveer 2 cm breed. Als je het geheel loshaalt heb je ringen van plastic. Door steeds twee ringen met een lus door elkaar te steken, ontstaat een lange plastic draad: plaren. Hiermee kun je grof haken, breien of vlechten. In vlechtvorm is dit een lekker kleurige en sterke slinger, waar je bijvoorbeeld allerlei kleine plastic kunstwerkjes aan kunt hangen. Op Youtube vind je eenvoudige instructies. Zoek op 'How to make plarn'.

Wwweetjes

www.samsam.net/knutselen-met-plastic: leuke website voor oudere kinderen met knutselideeën uit de hele wereld.
www.knutselidee.nl/ideeen/plasticbreien.htm: uitleg over breien met plastic tasjes.





VAKINFORMATIE KOOP JE BIJ DE SPECIALIST

- Meer dan 2.000 producten voor professionals en studenten in de zorg
- Boeken, tijdschriften, e-books, vragenlijsten, testen, e-learnings, web-tv's en meer



Ga direct naar www.bsl.nl



Extra geld ophalen voor uw stichting of vereniging?

Een beetje inzet levert uw organisatie een mooi bedrag op!
Doe mee met de Oranje Fonds Collecte. 17 t/m 21 mei 2016.
www.oranjefonds.nl/collecte

Oranje Fonds
voor sociale initiatieven



Prentenboek van het Jaar 2016

Dit innemende prentenboek voor de allerkleinsten is niet voor niets verkozen tot Prentenboek van het Jaar 2016. Het verhaal gaat over Mik. Hij gaat kijken naar het geitje dat geboren is op de kinderboerderij. Maar voordat hij het geitje ziet, komt hij langs alle andere dieren. Elk dier is opgewonden. 'Boe!' zegt de koe. 'Ik ben zo blij. We hebben er een geitje bij.' Mik komt nog langs het paard, de scharrelkip, het konijn en het varken. De boer neemt Mik en alle dieren mee om het nieuwe geitje te bewonderen. Moeder geit ligt tevreden en glimlachend naast haar lam. 'Het kleine geitje ligt in het hooi. Sst, hij slaapt. Wat is-ie mooi!'. De warme en lieve illustraties van verschillende dieren op de kinderboerderij geven het jonge kind de mogelijkheid om de dieren aan te wijzen en te benoemen. Een ideaal voorleesboek voor een kindje dat een broertje of zusje heeft gekregen.

We hebben er een geitje bij, Marjet Huiberts en Iris Deppe. Gottmer, ISBN 978 90 257 5596 6, prijs € 13,95.



VANAF 1 JAAR

KinderBOEKEN

DOOR IRIS KAMP

THEMA

Avontuur

Ko, het konijn van Cas, is weggelopen en Cas besluit hem te gaan zoeken. Zo komt hij terecht in een tunnel die Ko gegraven heeft. Dan begint het avontuur. Hij volgt de tunnel en komt bij een goochelaar uit en zelfs in de zee! Maar waar is Ko toch gebleven? Het oplettende lezertje weet door de konijnenkeuteltjes welke gang Cas moet volgen om bij Ko uit te komen. Een avontuurlijk en fantasieerijk boek dat uitnodigt tot interactief voorlezen.

Waar is Ko? Marieke van Ditshuizen en Cobi Boomsma. De vier windstreken, ISBN 978 90 511 6444 2, prijs € 14,50, e-book € 4,99.



VANAF 3 JAAR



VANAF 8 JAAR

Dit is het eerste deel van een nieuwe reeks over Max, de zoon van de prins van Mocano. Hij woont in een kolossale gevangeniskeuken. In deze keuken ontdekt hij een geheim: in één van de fornuizen zit een deurtje. Wat zit daarachter? Samen met Trixie krijgt hij het deurtje open en dan begint een spannend avontuur.

Gelukkig loopt het goed af en blijkt Max de held van het verhaal te zijn. Een geheimzinnig en grappig boek vol vaart en afwisseling.

De keukenprins van Mocano: Het geheim achter het fornuis, Mathilda Masters en Georgien Overwater. Lannoo, ISBN 978 94 014 2386 1, prijs € 12,50, e-book € 9,06.

Dit is een avonturenboek pur sang, dat voor het eerst werd uitgegeven in 1944. Dat het nu opnieuw verschijnt, is niet verbazingwekkend. Het boek is spannend en speelt perfect in op het verlangen van veel kinderen naar vrijheid en avontuur. Drie broers weten te ontsnappen uit het huis van hun tante voordat het nieuwe schooljaar begint. Ze gaan in het bos wonen en moeten zien te overleven. De jongens worden uiteraard gezocht. Zouden ze ontdekt worden?

Brendon Chase, drie jongens overleven in het bos, B.B. (Denys Watkins-Pitchford). Ploegsma, ISBN 978 90 216 7422 3, prijs € 17,99.



VANAF 9 JAAR

Herkenbaar haasje

Dit boek is op de allereerste plaats prachtig vormgegeven. Het lange, smalle boek valt op door de schitterende illustraties. De kleuren zijn gedekt, intiem en toch sprankelend. Er zit beweging in. De blik van met name de haas spreekt tot de verbeelding. De titel van het boek geeft al aan dat het hier om een zeer actief haasje gaat. In elk verhaaltje is Haasje Repje met een ander dier samen. Hij speelt tikkertje met de slak, hij 'doet alsof' met de mol, hij kan niet slapen met vuurvliegje en hij bouwt een nest met Merel. Maar Haasje Repje is ook een gevoelig haasje. Hij is onder de indruk van een dode kever, is bang voor onweer en moet huilen als de pad afscheid van hem neemt. De zinnen zijn kort en de woorden gemakkelijk. Een uitermate geschikt boek voor beginnende lezertjes die zichzelf zullen herkennen in het wel en wee van de haas.

Haasje Repje, Bette Westera en Sylvia Weve. Gottmer, ISBN 978 90 257 6114 1, prijs € 14,95.



VANAF 6 JAAR

Fleurige blokkendoos

Kinderen zijn vaak het langst zoet met de simpelste dingen. Zoals met deze transparant gekleurde stapelblokken. De kinderen op je groep kunnen er eindeloos mee spelen en combineren. Omdat de blokken doorzichtig zijn, kunnen de kinderen de kleuren combineren door blokken over elkaar heen te zetten. Zo ontstaat er zomaar een nieuwe kleur! De blokken zijn voor € 19,95 te koop op www.trendyspeelgoed.nl (klik op het kopje *Educatief speelgoed*).



Slaap kindje slaap

Moeite om kinderen in slaap te krijgen? Misschien helpt de nieuwste pennenvrucht van Carl-Johan Forssén Ehrlin. Het boek *Het konijn dat in slaap wil vallen* vertelt het verhaal van het konijn Roger en zijn zoektocht naar de beste manier om in slaap te vallen. Hierbij krijgt hij hulp van verschillende dieren én van de voorlezer. Met meditatietechnieken en hypnotische herhalingen weet de auteur namelijk tekst in te zetten als instrument tegen slapeloosheid. Het boek is voor € 9,95 te bestellen via uitgeverijprometheus.nl.



Gratis app: schooltv

Nieuw in de appstore: de gratis app Schooltv. Met meer dan 10.000 leerzame video's voor verschillende leeftijden en vakgebieden, aangepast op je persoonlijke voorkeur. Met één vingerdruk kun je een fragment laten zien op de groep. Je kunt de schooltv-app downloaden op je mobiel of tablet via iOS of Android.

INTERACTIEF VOORLEZEN

Interactief voorlezen is voorlezen én over het boek praten met de kinderen. Zo stimuleer je veel meer ontwikkelingsgebieden dan alleen de taalontwikkeling. Het levert bijvoorbeeld ook een positieve bijdrage aan de sociaal-emotionele ontwikkeling, de rekenontwikkeling, de fantasie en het leervermogen van een kind. Om je te helpen met deze manier van voorlezen is er het boek *Interactief voorlezen voor baby's, dreumesen, peuters en kleuters* van Cito en Delubas. Het staat vol met tips en praktische uitwerkingen. Surf naar www.interactiefvoorlezen.nl voor meer info, apps, en digitale prentenboeken.



Veilige vingerverf

Welke vingerverf is veilig? Daar deed de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) onlangs onderzoek naar. Wat bleek? Bijna de helft van de geteste vingerverf voldoet niet aan de norm. Alle vingerverf van SES Creative kwam wél goed uit de test.



Deze in Nederland geproduceerde vingerverf voldoet aan alle regels. Kijk voor deze veilige vingerverf op ses-creative.com.

GEZONDE KOEKJES VOOR DE KLEINTJES

De Kleine Keuken maakte al biologische maaltijden voor de kleintjes, maar nu heeft ze haar assortiment uitgebreid. Zo zijn er nu suikervrije biologische koekjes en biologisch broodbeleg, zoals amandelpasta, pindakaas en appelpeerstroop. Alle producten zijn gegarandeerd zonder geraffineerde suikers, zout, slechte vetten of witmelen. Kijk voor het assortiment op www.dekleinekeuken.com.



COLUMN

DORIEN GERRITSEN
IS PEDAGOGISCH
MEDEWERKER BIJ
DE PINKENSTAL VAN KIN-
DEROPVANGORGANISATIE
EIGEN & WIJZER IN LOOS-
DRECHT EN GEEFT
DAARNAAST OPVOED-
ONDERSTEUNING AAN
OUDERS EN PROFESSIONALS.

Het regent, het regent!

De tijd van regen, wind en kou is aangebroken en ik merk dat ik toch sneller binnen blijf. We kijken vaak naar de druppels die naar beneden glijden van het raam en dan roepen de dreumesen: 'Bah, nat!'. Maar ze staren lange tijd naar het regenspektakel en vinden het toch maar wat interessant. En dat betekent voor mij: naar buiten, met of zonder regen.

Wij vroegen de ouders om laarsjes mee te geven, zodat de dreumesen in de regen konden stampen. Al snel stonden er een heleboel laarsjes onder de kapstok. Toen ik vroeg of ze mee naar buiten wilden, stonden Anna, Roos en Lucas al bij de deur voor ik uitgepraat was! 'Laarsjes aan, want... het regent!' De grote paraplu mee en daar gingen we. Het was al een feest om onder de paraplu te staan: de kleurtjes, het getik van de regen, het zelf mogen vasthouden van de paraplu...

Natuurlijk gingen we ook op zoek naar plassen op het grote plein. Ik deed het eerst voor en al snel zag ik dat de kindjes volgden: eerst voorzichtig in de plas stappen en daarna stampen maar! Vooral Anna en Roos waren aan het keten tot hun broeken helemaal nat waren.

Lucas liep door een plas, keek naar zijn laarsjes en was er niet heel blij mee dat ze nat werden. Hij vond het leuker om te kijken; van een afstandje lachte hij met Anna en Roos mee.

Toen, na een paar minuutjes, keken de meisjes naar hun laarsjes en daarna naar mij: 'Bah, nat!'. Ze liepen spontaan richting de deur: het was tijd om naar binnen te gaan, de regendans was over. De natte laarsjes met modder zetten we weer onder de kapstok en wij gingen aan tafel zingen: 'Het regent het regent, wij worden lekker nat!' <

COLOFON

Hét vaktijdschrift voor allen die betrokken zijn bij de opvang van kinderen.
Een uitgave van Bohn Stafleu van Loghum, onderdeel van Springer Media BV.

Jaargang 26, nummer 1 2016. *Kinderopvang* verschijnt 10 maal per jaar.

Coverfoto iStock

Uitgever **René Tijssen**

Hoofdredactie **Marika Vroom** marika.vroom@reedbusiness.nl

Eindredactie **Harriët Teijen, Marianne Wenneker**

Redactie **Marianne Velsink**

Redactieraad **Nathalie v.d. Berg, Ellen de Boer, Heleen Dasberg-Hylkema, Wilma Ebregt, Ruben Fukkink, Judith Geenen, Yvonne Gundelach, Ans Janssen, Judith Kuiten, Dennis Lahuis, Jacqueline Schoemaker, Elly Singer, Daphne Swart**

Marketing **Miranda Pfann**

telefoon: (030) 638 38 93, miranda.pfann@bsl.nl

Redactieadres

Bohn Stafleu van Loghum

Postbus 246, 3900 GA Houten

kinderopvang@bsl.nl, www.kinderopvangtotaal.nl

Redactiesecretariaat **Nicoline Kramer** (030) 638 37 78

Vormgeving **VRHL Content en Creatie**, Alphen aan den Rijn, www.vrhl.nl

Advertentie-exploitatie **Cross Advertising**

Telefoon: (010) 742 10 23, gezondheidszorg@crossadvertising.nl

Klantenservice Postbus 808, 7000 AV Doetinchem

Telefoon: (0314) 35 83 58 (op werkdagen tussen 8.30 en 17.00 uur).

Fax: (0314) 34 90 48, e-mail: klantenservice@reedbusiness.nl

Abonnement Het abonnement kan elk gewenst tijdstip ingaan en wordt automatisch verlengd, tenzij uiterlijk twee maanden voor de vervaldatum schriftelijk opgezegd.

Jaarabonnementsprijs € 155,00

Abonnement afsluiten: www.kinderopvangtotaal.nl/abonnementen

Meer informatie: afd. Klantenservice (0314) 35 83 58

Voorwaarden Op leveringen en diensten zijn de bij de Kamer van Koophandel gedeponeerde algemene voorwaarden van Springer Media B.V. van toepassing, tevens raadpleegbaar op www.springermedia.nl. De voorwaarden worden op verzoek toegezonden.

Het overnemen en vermenigvuldigen van artikelen en berichten uit dit tijdschrift is slechts geoorloofd met bronvermelding en met schriftelijke toestemming van de uitgever. Het verlenen van toestemming tot publicatie in deze uitgave houdt in dat de Standaardpublicatievoorwaarden van Springer Media B.V., gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Utrecht onder dossiernummer 3210/635, van toepassing zijn, tenzij schriftelijk anders is overeengekomen. De Standaardpublicatievoorwaarden voor tijdschriften zijn in te zien op www.bsl.nl/schrijven-bij-bohn-stafleu-van-loghum/auteursinstructies of kunnen bij de uitgever worden opgevraagd.

www.bsl.nl

© 2016, Bohn Stafleu van Loghum



Bohn
Stafleu
van Loghum



KindVak 2016

primair onderwijs, kinderopvang en jeugdzorg

....als kinderen je vak zijn!



**Op 28, 29 en 30 januari 2016
vindt de 20e editie van KindVak plaats
in Brabant Hallen 's-Hertogenbosch.**

primair onderwijs | kinderopvang | jeugdhulp/zorg



Àlles over voeding, bewegen,
inrichten, opleiden,
spelen en speelmaterialen,
leren en middelen.

Àlles
over
IKC

Àlles voor professionals
die het werken met kinderen
tot hun specialisme
hebben gemaakt.

JE KOMT TOCH OOK!

REGISTREER JE VIA KINDVAK.NL

**EN VERZEKER JE VAN EEN GOEDE PLAATS BIJ ÉÉN
VAN DE 60 GEPROGRAMMEERDE WORKSHOPS**

Let op: de registratie-fee bedraagt € 10,00. Middels de registratie kun je een keuze maken uit het uitgebreide workshopprogramma (zie kindvak.nl) zolang daar ruimte is. Ook kun je gebruik maken van de buspendel van en naar het station, krijg je gratis parkeren, gratis garderobe, gratis koffie bij ontvangst mét een Bossche lekkernij en nog veel meer! Zonder registratie is toegang uitsluitend mogelijk door aankoop van een toegangsbewijs à € 20,00 bij de ingang van het event.